דעותיו
והשקפותיו
ש ל
רבי שמואל מוהילבר זצ"ל

לקוטים מתוך כתביו

נערכו וסדרו

ע"י נכדו

ד"ר יוסף מוהילבר

(תוצאה מיוחדת מתוך „ספר שמואל")

ירושלים תרפ"ג

דפוס ש. צוקרמן

למלאת 120 שנה לפטירתו של
הרב שמואל מוהילבר זצ"ל
י"ט בסיון תרנ"ח-י"ט בסיון תשע"ח
70 שנה למדינת ישראל

יוצא לאור מחדש בסיוע משרד החינוך, האגף לתרבות יהודית
על ידי "ציוני דרך"-מרכז סיור ולימוד, מזכרת בתיה, טל' 08-9340034
דוא"ל: midrasha.mb@gmail.com אתר: www.midrasha-m-b.org.il
אתר מוזיאון הרב מוהליבר: www.museum-mohaliver.org.il
אייר תשע"ח

נר זכרון

לד״ר יוסף מוהילבר

נכד הרב שמואל מוהילבר

אשר ליקט וערך חוברת זו בשנת תרפ״ג

נפטר בה׳ באדר א׳ תש״ג

ומקום מנוחתו בהר הזיתים

נוכח הר הבית

לסלאת חמש יעשרים שנה
לפטירתו של תגרשים זיל
(י"ט סיון תרנ"ח — י"ט סיון תרפ"ג)

דפוס צוקרמן, ירושלם תר"פ.

דעותיו והשקפותיו

של

רבי שמואל מוהילבר זצ"ל

לקוטים מתוך כתביו

נערכו וסדרו

ע"י נכדו

ד"ר יוסף מוהילבר

(תוצאה מיוחדת מתוך „ספר שמואל")

ירושלים תרפ"ג

התכן:

עמוד

הקדמת המסדר . . . . . א

הבריאה והאדם . . . . . ב

מדת החסד ומדת הגבורה. תכלית הבריאה. האדם נברא בצלם. האדם וחשתלמותו. האדם ואשרו.

הנפש . . . . . ו

הישארת הנפש. מופת א. מופת ב. כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב. הנשמה ורוח.

ההברה . . . . . ח

חמשת החושים. השנה הישנה והשנה שכולה. השכל והרעיון. השכל, הדמיון והמצורה. הפילוסופיה ומדעים החילוניים.

המחשבה והמעשה . . . . . יא

המדוש והמעשה. המצוה והכונה. התורה והשבע. החנוך. עין הקרבנות. מיתת בני אהרן. תפלה. התפלה והלשון. החטא ועונש. תשובה. ארשפיזין. שבת.

יראה ודרך ארץ . . . . . כא

הנדנת הענינו. בנשמה חפשית ישלטון יחיד. יראה והשבלה. חלול השם. מצות התורה. העודתנו והאמצעים להשענה. מצבנו בעולם ודרך ארץ. מהלוקת. הסבות לפחיתות המדות. המוסיה.

היעודים שבתורה . . . . . כט

היעודים ליחיד. צדיק ורע לו רשע וטוב לו. היעודים לכלל האומה. הטוב הכללי והטוב הפרטי. מדיע בתורה רק יעודים גשמיים. הצלחתנו בזוה אומה.

עם ישראל . . . . . לג

בחירת ישראל. האומות ותעודותיהן. הבדלן יסודין. שאלת בעל העקדה ולו. דעת המזפלסף. מצא חן במדבר עם שרידי חרב. התחלת עמנו חין סנדר השבע. ראש חדשים. ראש השנה.

הגאולה . . . . . מא

גאולה בדרך נס וגאולה בדרך הטבע. השתדלות לפני הממשלות. המשתדלים. הגאולה הולכת וקרבה. העתים ישובו לישראל את כבודו הראשון. העצמות היבשות.

דעותיו והשקפותיו

של

רבי שמואל מוהילבר ז"ל

אבי־זקני הגאון ר' שמואל מוהילבר ז"ל, ידוע היה לרבים בהיותו ראש וראשון לחובבי ציון, כשרונותיו המצוינים, לבו הרגש ומסירותו בלי גבול לרעיון ישא"י עשוהו למנהיג בעל פעולות ומעשים כבירים, שעליו אמר חברו לחבת ציון הגאון ר' טרדבי עלישברג מבויטק בספרו „שביל הזהב": „דלותי וקלותי בעיני נגד רבות פעליו בהענין הגדול ישא"י, אשר לא מצאתי דוגמתו בין הרבנים שלפנינו".

הוא היה ידוע כמו כן לרבים כתור אחד הגאונים הבי גדולים בזמנו, שמאות רבנים מפורסמים פנו אליו בשאלותיהם, אבל אלה שידעו אותו מקרוב וראו את מעשיו את מדותיו, ודרכי חייו, ידעו יחד עם זה, כי לפניהם אישיות נעלה ונשגבה, זכה וטהורה, שהיא תפארת לעמה, אישיות, אשר כל מעשיה, מחשבותיה, דבריה וחלוטותיה היו רק שרשרת אחת קדושה, שחוליותיה הן הקב"ה ואורייתא, עם ישרא' וארצו, האדם והיהודי. אישיות כזו שהיא חדורה כלה „חיי עולם" — אי אפשר לה בלי השקפת עולם; אי אפשר לה בלי דעות והשקפות על אותם הדברים והשאלות, שנפש האדם והיהודי דורשת להם פתרונים. אולם אבי־זקני הגאון ז"ל לא פרסם את דבריו בדפוס, ודעותיו והשקפותיו כמעט שאינן ידועות כלל לקהל.

מגמתי במאמרי זה לתת לקהל תמצית דעותיו והשקפותיו של גאון־ישראל זה, אבל לא מפי השמועה ולא עפ"י הזכרון ולא עד מפי עד אלא מפי דבריו וכתביו ממש. להבלית זו אספתי ולקטתי מתוך כתביו בהלכה ובאגדה הנמצאים תחת ידי את מה שנוגע באופן ישר לעניני דעות והשקפות. מטעם זה היה עלי

לבור עפ"י הריב את הקטעים המתאימים מתוך ענינים שלמים ולהביא מתוך דברי תורה המרובים הקשורים בהם רק את אלה המבלימים בעיקר את הרעיון חיסודי המונח בקטעים הללו. הדברים שאני מביא במאמר זה הם הטה עצם דברי אביזקני הגאון ממש ולא הרשיתי לעצמי לשנות כלים בדבריו הן בצורה, הן בסגנון יהן בלשון. משלי הוא רק בחירת הקטעים וסדורם עפ"י תבנית שקבעתי לי אחרי עברי על כתביהוד, וכמו כן השמות שנתתי לחפרקים והחענינים.

מכיון שערכתי את המאמר הזה עפ"י הענינים יעפ"י הקשר הפנימי שביניהם, מובן, שאין בעבודתי מוקדם ומאוחר מהצד הכרונולוגי, ולפיכך ראיתי חובה לעצמי לרשום בצד כל ענין בסוגרים [ ] את השנה שאפשר היה לי לקבוע מתוך כתב היד. בשלא מצאתי בכת"י את השנה רשמתי בצד סמן השאלה" מוקף בסוגרים [?].

עוד זאת: כל מה שאני נותן במאמר זה לא בא עדיין ברפים מלבד שנתתי בסוף להשלמת ערך "הגאולה": קטע מנאיתי באספת קהיבין.

א

הבריאה והאדם.

מדת החסד ומדת הגבורה [תרמז]

דרש בר קפרא גדולים מעשי צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאלו במעשה שמים וארץ כתיב ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים וגו' (כתיבית ח' ע"א).

הארץ נבראה עפ"י חוקי הטבע שהטביע הבורא יתב' בכל חלקי הדומם, הצומח והחי, והחוקים לא ישתנו כל ימות עולם, כל הנמצא בארץ הכל שומר את תפקידו עפ"י החוקים האלה. השמים (לא השמים הנשמיים הנקראים רקיע אלא השמים בטובן הרוחני) והו מה שלמעלה מן הטבע, הבא ברצון לרעת לעת הצורך והכושר לשנות את הטבע שהוטבע בהנהגת התחתונים, וא"כ איפוא נבראו השמים בימין ר"ל במדת החסד, כי הפעולה הבאה לשנות את הטבע, את החוק והדין היא מדת החסד. אמנם הארץ נבראה בשמאל ר"ל במדת הגבורה, דהיינו הפעולה שנגבלה ע"י החוק והדין בלי שנוי ויציאה מחוקי הטבע. והנה האדם נתערבי בו כח החסד גם כח הגבורה, כי גופו נברא במדת הגבורה, ר"ל כחות גופו הגשמיים חוק וטבע קיים להם בלי שנוי, כמי כלי העיכול, ההזנה, הנשימה והצמיחה. כל אלה הכחות אינם עפ"י רצון ובחירה אלא טמלאים את תפקידם עפ"י חוק קיים. אבל נפשו, לה כבר יש רצון ובחירה, דעת ותבונה, והיא בבחינת חסד, וז"ש שבאדם נשתתפו כחות העליונים והתחתונים, וא"כ גם במעשי האדם מעורבים שני הכחות האלה, כח הימין והשמאל ביחד, הכחות הגופניים שהם ממדת שמאל והכחות הרוחניים שהם ממדת ימין, יע"כ

גדולים מעשי צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, כי בהם כבר נכלל מעשה שניהם יחד.

תכלית הבריאה והאדם. [תרל"ו]

הדומם והוא הארץ, טובן, שהיא נבראה לתכלית העמדת היצורים אשר עליה. הצומח הוא לתכלית פרנסת החי והמדבר. כן החי היא למזון למדבר ולהשתמש בו לתועלתו. אבל מה היא תכלית המדבר בעצמו? האם נאמר שתכליתו גלויה לכל והיא החיים? אבל מה הם החיים בעצמם? אם נשיב, כי אכל ושתה ובדומה הם החיים, הן נשאל ע"ז, הלא האכילה ושתיה ובדומה היא רק הכנה לחיים. או אולי נבער ב"כ עד שנאמר, כי תכלית חייני היא לגדל את בנינו, וא"כ איפוא כל הדורות שעברו בבר בלי שניתיהם בלי תכלית רק לטעננו, וגם אנחנו נבלה ימינו רק למען בנינו ידור עלד אחרינו, ומה תהיה תכליתם? וכמו שאמר קהלת "ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני אשר יעמד תחתיו. אין קץ לכל העם לכל אשר היה לפניהם גם האחרונים לא ישמחו בו כי גם זה הבל ורעיון רוח" (ד', ט"ו-ט"ז). ההכרח לאמר, כי החיים הם חיי הנפש ותכלית האדם היא צמיחת הנפש וקיומה לנצח, ובין כל הדעות של הפילוסופים והמקובלים בחקירת הנפש נראה היותר מתקבל על הלב, כי הנפש תצמח בצמיחת הגוף וגדולו ע"י הכח האלקי, אשר הוכן בקרבה מעת יצירתה. ובאשר ישתלם הגוף על שלמותו בלי שיושחת בטרות וכתאוות נשחתות, אזי כשתגיע עתו תפרד מאתו נפש שלמה וכה ובהירה לחיות חיי נצח. ואין לשאול מדוע זה יהיה גדול הנפש ע"י הגוף העכור ומדוע זה לא יתגדלו נפשות בלי גוף, באשר לא נוכל לשאול מדוע זה לא יצמח הפרי טהארץ עצמה ולא ע"י האילן, וכמו שלמעלה מידיעתנו הסבימה חכמתו הנעלה להצמיח הפרי ע"י האילן כן הסבימה להצמיח הנפש ע"י הגוף. עתה נבין ליישב הקושיא המפורסמת, מדוע לא הזכירה התורה מגמול העתיד ואושר הנפשי מאומה. כי מאחר שכתבה במה פעמים כי היא חייך וגו' אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וגו' כבר באה לנו האושר הנפשי, כי אין חיים לגוף רק ע"צ ההשאלה, כאשר כתבו חכמי המבע בנסיון שעשו עם יונה שחתכו מאתה חלקי המח והיא חיתה אח"כ איזה שבועות אבל בלי רגש ורצון רק חיי צומח, היינו חיים טוכרחים עפ"י חוקי המבע בצומח. גם האדם בשיהיה חיי הגוף בלי אושר נפשי אינם חיי מדבר אלא רק חיי החי. וז"ש ה' לאדה"ר "כי ביום אכלך ממנו מות תמות", רצונו, כי מאחר שתאוות הגוף יתגברו על כחות הנפש לבטלם, א"כ מות המות, והחיים לא יהיו רק על צד ההשאלה בנ"ל, וזה אמרו חז"ל "רשעים בחייהם קרואים מתים". והנה בל התורה בכללה ובפרטה היא עקרית בכל הרי"ג מצוותיה, אבל תכליתן היא רק לשבר תאות הגוף ולא להחלישו ולהחלותו, כי בל מה שהגוף יותר בריא גם הנפש יכולה לחיות יותר שלמה, וכט"ש "אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר", אבל באופן שיהיה נזהר מכל תאוה נמבזה, מכל שיד ועוון, שיחיה בעל מדות נעלות.

האדם נברא בצלם.

[?]

טעלת האדם גדולה מאד, כמו שאמרו חז״ל בפ״ג דאבות „חביב אדם שנברא בצלם״ כו׳. נלע״ד שחז״ל באו בזה לעקור את דעת המתפלספים מחכמי הטבע, אשר שמו את האדם בחיר היצורים כמטרה לחצי לענם ועקמימיות רעתם, כאשר הרעיש תבל ומלואה חכם הטבע דארוין האנגלי לאמר כי האדם לא נולד בתחלת הויתו בדמותו ובצלמו כמו שהוא עתה, אלא רבואות אלפי שנה פעלה הטבע להפוך כחומר חותם מצמח לחי שפל המדרגה כמו תולעת וכדומה, ואח״כ החליף תמונתו ונתהוה לבע״ח יותר חשוב ועוד יותר חשוב עד שנתהוה לקוף, אח״כ החליף הקוף עשרת מונים עד שנולד ממנו אדם פראי, ואדם פראי זה נולד ברבות הזמן אדם בעל דעת ותבונה בצלם ודמות שאנחנו כעת; והנה לא הוא הראשון ברעה הבזבת הזאת, ועוד מחכמי יון נמצאו מסכימים על זה, אשר לכן אמרו חז״ל בר״ה דף י״א „כל מעשה בראשית לקיומן נבראו, לדעתן נבראו, לצביונן נבראו״, ר״ל שמתחלת בריתן היו על זה האופן שינדלו בקומתם וישיגו את דעתם וצביונם כמו שהם לפנינו, שלא כדעת חכמי יון שהטבע החליפה אותם עשרת מונים עד שעמדו על צלמם ודמותם שהם כעת. אמנם גם לפי דעת חז״ל נוכל לומר שרק בבריאה אשר לפנינו יצאו כל היצורים בדמותם וצלמם הנכון, אבל כבר עברו תקופות בעולם התהו שהיו על אופן ומתכונה אחרת, רק שאיתם העולמות נחרבו ויצא אח״כ העולם הקיים כמו שהוא לפנינו, כמו שאמרו ברכה בראשית „מכאן שהיה הקב״ה בונה עולמות ומחריבן״. אבל לפי אמינתנו היתה הויתו הראשונה של האדם בחיר היצורים רק בזה העולם הקיים, ובראשית הייתו יצא בדמותו וצלמו כמו שהוא כעת, וזוהי כונתם ז״ל „חביב אדם שנברא בצלם״, רצונם בריאתו הראשונה היתה בצלם ודמות הנכונים לו.

האדם והשתלמותו.

[תרכ״ח]

תכלית בריאת האדם היתה שיעלה לשלמות גדולה, יתר ממלאכי מעלה, כי באדם נרכבו שני בחות, כח הנפשי השכלי וכח החמרי המתאוה, אמנם בתחלת בריאת האדם היו שני כחות אלה הנטועים באדם נפרדים אחד מהשני. הכח השכלי היה דבק רק במושכלות אלקיים ובצורות העליונות הקדושות, אבל דבקות זו לא היתה על דרך התאוה והתשוקה והבחירה, דהייני שבחר בתאותו להגות במושכלות, אלא רק ע״ד ההכרח והטבע, שכן הטביע בו ית׳, כמו כל הכחות הנמשכים אחרי פעולתם בטבע קיום, וכמ״ש אלו אומרים ברוך ואלו אומרים קדוש ואין ביכלתם לכחור להם ההיפך, שזה יאמר קדוש וזה ברוך, וכמ״ש אין מלאך אחד עושה ב׳ שליחות, וכן היו שני הכחות האלה כל אחד לחוד וכאו״א על צד ההכרח והטבע, ותכלית כונת הבריאה היתה שלאט לאט יתגבר הכח השכלי הנפשי על הכח החמרי המתאוה עד כי בשעור החיים הנשמיים אשר קצב הבורא יתב׳ לארם יתהפך הכח החמרי המתאוה ויזדכך להכלל בכח השכלי הנפשי, ואז יגיע האדם לשלמות יותר מהצורות העליונות, מפאת שיהיה בכח שכלו להתאות, להוסיף להתחזק

ולכאורה מחיל אל חיל להשיג בבוד ה', במ"ש רז"ל שלהי ברכות (דף כ"ד) „צדיקים אין להם מנוחה כו' ילכו מחיל אל חיל כו'", יוהי בחינת האדם שנקרא „מהלך" משא"כ המלאכים שהם בבחינת „עומדים" דהיינו שעומדים על מדרגתם הראשונה.

האדם ואשרו. [?]

„הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז יותר מכל חיי העוה"ב ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז" (אבות פ"ד משנה י"ז). לבאורה המאמר סותר את עצמו ועי' בטפרשים, והנה בבר נתפרסמה הקושיא, מדוע עמס השי"ת על האדם עבודה רבה ונדולה לקיים בל התורה בדקדוקיה ופרטיה ואז יקבל חלקו בעוה"ב, הלא אל טוב הוא ימדוע לא חנן את האדם באושר האמתי בבא בלי עמל ויגיעה מקודם, וידוע התרוץ שנאמר ע"ז בדי שלא יאכלו נהמא דביסופא, וזה אינו מספיק לע"ד, כי איזהו ביסופא לקבל טוב הבורא מקור בל הדברים? ע"כ נלע"ד לתרץ את הקושיא באיפן זה:

האושר והתכלית הם רק קבוץ ממוצעים הרבה. רצוני, הן ידוע שתבלית ואושר האדם בעוה"ז הוא להאריך ימיו על האדמה. לתבלית אריבות החיים יש ממוצעים הרבה והוא לאבול ולשתות בעת רעבונו המזון היותר ראוי לגופו, לשאוף אויר טוב וצח, לשמה נפשו בעונג ושעשועים וכדומה. אלה הם הם הממוצעים להשגת התבלית יהוא החיים. והנה לבאורה הלא התבלית היא העיקר והממוצעים המה רק בדי להשיג התבלית על ידם, ולו היה ביבלתנו להשיג התבלית בלי ממוצעים היה יותר טוב לפנינו. עתה נצייר לפנינו את התבלית בלי ממוצעים והוא החיים בלי אבילה ושתיה, בלי שאיפת אויר זך, בלי עונג ושעשועים, בללי של דבר בלי שום ממוצע המביא לתענוג הנוף או להתפעלות הנפש, — היש מי חיים ארוכים באלה? האם לא יהיו למעמסה על האדם? האם לא יקוץ בהם? ומדוע? יען כי החיים הם רק קבוץ ממוצעים, ובלי ממוצעים גם החיים לא יחשבו למאומה. בן הם חיי הגוף בעה"ז יבן הם חיי הנפש בעוה"ב. אם בי חיי הנפש בעוה"ב הם התבלית ילמוד התורה והחבמה וטעשי הטוב הם רק הממוצעים לחיי הנפש, אבל גם חיי הנפש בבא הם רק קבוץ ממוצעים הרבה והוא פעולות המצוות ילמוד התורה, וחיי הנפש בלי עונג והתפעלות מהתורה והמצות, אשר הם מזון הנפש, לא יחשבו למאומה. ולפי זה מה נבבד המאמר הנ"ל „יפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעוה"ז יותר מבל חיי העוה"ב". אמנם להרגיש את עונג התורה והמצוות בעולם השפל הזה בבד מאד, בי החומר הוא הטסך המבדיל בין המצוות והנפש להרגיש על ידם הנועם והעונג הראוי, עכ"ז מי שנבה על חמרו והגביר את נפשו על יצרו בבר זבה להרגיש נועם אין קץ בעשיית הטוב ומבל עונג ממעשה הטיב הרבה יותר ממה שמבל האדם עונג מתענוגות החומר. וזהו מאמרם ז"ל בפרק שני חבמים הנוסף לאבות „גדולה תורה שנותנת חיים לעושיה בעוה"ז ובעוה"ב". ווהי נ"כ כוונתם ז"ל בט"ש „צדיקים אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב", רצונם ז"ל בי זהו עיקר החיים בנ"ל. יהנה הגם שהצדיקים זבו לעונג המצית גם בעוה"ז במאמרם ז"ל „שבר מצוה מצוה", עכ"ז

אין זה בערך ידמיון כלל להעונג המגיע מהמצוה בעולם הבא, וזה מה שסיימו באבות שם „יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז".

ב

ה נ פ ש.

השארת הנפש [הרב"ח]

בענין השארת הנפש אפשר להביא ראיות רק עפ"י מושכלות ראשונים, כי ידוע שברברים הנעלים מטושג החמרי א"א להביא מופת חותך כמו בחכמת ההנדסה וכדומה, אבל בכר המביטו, כי מושכל ראשון אין להחחישו, וסוף סוף גם המופתים החותכים יסודם והתחלתם הוא מושכל ראשון באין מופת.

מופת א'

„ר' יוחנן כד הוה מסיים ספרא דאיוב הוה אמר הבי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים, אשרי מי שגדל בתורה ועמל בתורה כו'" (ברכות דף י"ז ע"א). יש לני ג' סוגים בעלי כליון חיינו מדבר, חי, צומח, כי הדומם כמעט שאינו בגדר הכליון בערך לזמן המרובה של קיומו, כמו דכתיב והארץ לעולם עומדת. והנה מושכל ראשון שהאדם הוא יותר נעלה מסוג החי והצומח, וגם זה מושכל ראשון שכל מי שערכו יותר גדול ונעלה מחברו לא התיה לו תכלית פחותה ושפלה מאשר לחברו הקטן ממנו בערכו. עיקר תכלית הצומח הוא רק לאחר הכליון כמ"ש עצים הנאתן לאחר ביעורן, כן גם סוג החי אעפ"י שיש להם תכלית גם בשעת הוייתם, אבל עיקר תכליתם הוא לאחר הכליון, וא"כ איפוא האדם הנעלה בערכו מהם, היתכן לומר, שכל תכליתו הוא רק בשעת הויתו פה בעולם השפל ובשעת אין לו עוד זכר וכלה ונאבד וא"כ תכליתו פחותה ושפלה מזו של החי והצומח ע"כ מוכרחים אנו לקיים מציאת הנפש לאחר מותו, ועיקר תכליתו עונג הנפש, וזה ט"ש רז"ל: ר' יוחנן כד הוה מסיים ספרא דאיוב — ר"ל שמשם למד להתבונן בטבעיות וללמוד מזה דרך בדרכי ה' — הוה אמר הבי: סוף אדם למות, ר"ל עיקר תכליתו הוא אחר המיתה והוא עונג הנפש, דהא אנו רואים שסוף בהמה לשחיטה, ר"ל עיקר תכליתה שאוכלים את בשרה אע"ג שיש לה תכלית גם בחיות, ובכל, ר"ל החי והצומח, למיתה הם עומדים כלומר עיקר הוייתם הוא רק בשביל הכליון, וא"כ האדם הנעלה מהם פשיטא שיש לו תכלית אחר מיתו, וא"כ איפוא אשרי מי שגדל בתורה וכו'.

מופת ב'

ונלע"ד להביא מופת אחר על השארת הנפש. אני מבחינים: א) התכלית, ב) ההכנה להתכלית. והנה להבין מי השיג התכלית ומי עומד עדיין בהכנת התכלית אנו יכולים עפ"י ב' דברים אלה: א) מי שהשיג כבר את התכלית לא ייעף ולא ייגע בפעולתו, דמאחר שזהו תכליתו א"כ איך יתיגע בזה, הלא יהיה זה חסרון גדול בחוק בריאת ה' שהנברא המלא תכליתו יתיגע בפעולתו, וזהו מהמושכלות אשר א"צ למופת, וע"ז נאמר

בצבא מרום ששם ושמחים לעשות רצון קונם, ר"ל לא די שאינם מתיגעים בפעולתם, אדרבא הם מתענגים בזה. אמנם מי שהוא עדיין בדרך החכנה לתכלית ע"ז יתבן שהוא יתיגע בפעולתו, דהיינו שמתיגע להשיג תכליתו ואז יניח.

ב) מי שהשיג כבר תכליתו אינו בגדר התמורה וההעתקה, דהא התכלית לא תזמר ולא תוחלף, וא"כ ממילא אין בו טבע התקוה, דעל מה ולמה יקוה? שכרו אהו ופעולתו לפניו, כי פעולתו היא שכרו והיא תכליתו אבל העומד בהכנת התכלית אצלו מצויה התקוה, כי הוא מקוה לגמר ההכנה ואז ישיג תכליתו, וז"ש "גמירי דלמעלה אין בו לא ישיבה ולא עיפוי" (חגיגה ט"ו ע"א), אין בו ישיבה ר"ל המורה והעתקה וע"כ אין לו תקוה בנ"ל, וגם אין בו עיפוי כי מלאכי מרום בבר השיגו תכליתם מתחילת הוייתם, וע"כ הם מתענגים ושמחים בפעולתם כנ"ל. ומזה לנו מופת על השארת הנפש, דאם נאמר שאחרי מות האדם הוא כלה ונאבד והעוה"ז הוא תכליתו, א"כ לא היה לו להתיגע בפעולתו וגם לא לקוות, כי על מה ולמה יקוה, והוא כבר השיג תכליתו. האם יקוה לכליון? וז"ש הכתוב (איוב ז') "הלא צבא לאנוש עלי ארץ" (הפי' של צבא הוא על ב' פנים: א) מלשון מצב, ר"ל שיש לו זמן מוגבל וקצוב פה עלי אדמה. ב) מלשון צבאות והוא לשון שררות וממשלה), ר"ל הוא המושל בכל ברואי הארץ כמ"ש כל שתה תחת רגליו, וא"כ היה לו לשמוח בחייו, ואעפ"כ "ביומי שכיר ימיו, כעבד ישאף צל", ר"ל שמתיגע בפעולתו ורוצה לנוח באלו היה עבד נשכר לקבל פרס, שעבודתו היא הכנה לתכלית היינו תשלום השכר, "וכשכיר יקוה פעלו", ר"ל שבכל יום ורגע יקוה לרגע ויום הבא. מבאן מופת שהעוה"ז הוא רק הכנה לתכלית והיא האושר הנצחי בעולם הנפשות.

כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב. [תרלי"ו]

לפי דעת הפילוסופים עיקר השארת הנפש ואשרה הוא ציור המושכלות שנתעצמו בקרבה אחרי הפשיטה מאתם את המוחש הגשמי, וע"כ לא יוכו לפי דבריהם לאושר הנפש רק החכמים והפילוסופים ושאר העם יכלו ויאבדו חלילה במות גופם, ועי' במלחמות השם להרלב"ג ז"ל מאמר א' פי"ג. עוד זאת: כל ציורי המושכלות יתכנו רק אם יִפָּסֵי בדבר מה, כמו למושכל שכל קו נוכל להלקו לשני חלקים אשר ערך הקטן יהיה אל הגדול כערך הגדול אל שניהם יחד, או שערך המעושר מכל ענוג לערך המשושה כערך המשושה אל שניהם יחד, — למושכל זה אין מקום בלי ציור חקו והענוג, וכך צריכים כל המושכלות להתפס בדבר מה. והנה לפי קבלתנו ואמונתנו שחעולם מחודש הרי לא יתכן לקנין מושכלות באלה שיהיו נצחיים ודו"ק. ע"כ לאשרנו הנצחי חנן ה' אותנו בתוה"ק, אשר על ידה נתפסה ונקבעה ונחקקה אצלנו השגת ה' אחד, ובלנו כחכמים באשר אינם חכמים מאמינים באמונה שלמה באמיתת מציאותו יתעלה, ע"כ בלנו נזכה לאושר הנצחי הבלתי כלה לדור דורים כמאמרם ז"ל במשנה דריש חלק, "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב". וזה אמרו חז"ל: "יש בנפים לארץ שנא' מבנף הארץ זמירות שמענו, יש בנפים לשמש שנא' שמש צדקה ומרפא בבנפיה וכנפים לחיות כו' וכנפים לכרובים כו' וכנפים לשרפים כו' בא וראה

כמה גדול כחן של צדיקים כו' שאינם חסים לא בצל כנפי ארץ ולא בצל כנפי שמש כו' אלא בצל כנפי טי שאמר והיה העולם שנא' מה יקר חסדך אלק' ובני אדם בצל כנפיך יחסיון" (מדרש רבה רות). רצונם, לכל הדברים הנבראים יש כנפים לחסות בצלם, והוא כשנתפוך את ההשגה החושית להשגה שבלית כנ"ל וע"ז תשיג הנפש אשר המושבלות יתעצמו בה, אבל לא לעולם חסנם כנ"ל, אבל כמה גדול כחם של צדיקים שחסים בצל כנפי ה'.

הנשמה והגוף. [תרל"ו]

ידוע שיש ב' מיני עצבים, עצבים חיצוניים שפועלים על כלי הראיה, השמיעה וכו', הדבור, ההליכה וכדומה ועצבים פנימיים שעל ידם נעשית פעולת העכול, סבוב הדם ועוד. והנה לכאורה העצבים הפנימיים אין לשכל האנושי שום חלק בהם, שהרי פעולתם נעשית כלי רצונו והסכמתו. אבל באמת אין הדבר כן, שהרי אנו רואים כשיש דאגה ועצב לאדם יפסיד תאות האכילה ויתקלקל גם העכול, וכשהארם מתביש יאדמו או ילבינו פניו, וע"כ אנו מוכרחים לקיים שגם לפעולות הפנימיות יש לשכל חלק והוא המנהיג גם בזה ואם כי נעלמת גם מאתנו פעולת שכלנו בזה. ולדעתי כבר באר לנו הדבר חכמי התלמוד ז"ל בקצרה בברכות דף י' "מה הקב"ה זן את כל העולם כן הנשמה זנה את כל הגוף, מה הקב"ה מלא כל העולם כן הנשמה מלאה כל הגוף", רצונם בין בכחות החיצוניים בין בכחות הפנימיים כנ"ל.

ג

ההכרה.

חמשת ההושים [?]

האדם מכיר את העולם וכל אשר בו רק ע"י חמשה חושיו ולו היו לנו חושים אחרים היינו מכירים ותופסים את העולם על אופן אחר ממה שאנו מכירים אותו כעת, וזהי טליצתם ז"ל ש"העוה"ז נברא כ"הא" (מנחות כ"ט ע"ב).

השגה חושית והשגה שבלית. [תרל"ו]

רוב הפילוסופים הסכימו, אשר כל דבר שאנו רואים ומשיגים אותו בחוש, ההשגה החושית הפרטית היא רק כצל עובר, אין לה קיום רק בשעת הראיה, אבל ההשגה השבלית הכוללת היא הקיימת. רצונו, כשהשכל מפשיט את תארי וטבעי המוחש מהמוחש בעצמו ועושה מהם ציורים שבליים הם נחקקים ונתעצמים בנפשנו לנצח. ההשגה החושית הפרטית והזמנית נהפכת ע"י כך להשגה שבלית בלתי נצחית. על הרעיון הזה רמזו בתוה"ק: "ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה" (בראשית ב'). רצונו להורות שיתרון האדם הוא בנפש המשבלת אשר בקרבו, כי כל החיים וולתי אין להם רק השגה חושית פרטית, אבל האדם

מהפך את ההשגה החושית הפרטית להשגה שכלית כללית או מינית, וע"כ הוא יודע להבחין ולהבדיל בין הפרטים של החיות והבהמות והעופות ולכללם תחת המין הכללי, כל אחד למינהו.

השכל והרמיון.

האדם הוא בן המלך מלכו של עולם שנתן לו שני מלאכים ללוותו, מלאך טוב ומלאך רע כאמרם בשבת קי"ט, או יצ"ט ויצה"ר כאמרם בברכות דף ס"א, או פשוט השכל והרמיון כאשר כנם המורה בי"ב לשני. והנה השכל נתלוה לו לרב ומורה והרמיון להבין כל צרכי גופו. אמנם האדם אינו רוצה לשמוע בקול רבו השכל או היצ"ט ונוטה הרבה פעמים אחרי הסתת עבדו הרמיון, אבל עדיין זה אינו מסובן כ"כ, כי יש תקוה לאחריתו שרבו היצ"ט יחזירהו למוטב, אבל האיש אשר נחלש שכלו והרמיון גנב את לבוש השכל ויתחפש תחתיו והאדם קבל את היצה"ר לרב ומורה, אזי אין תקוה לאחריתו, כי כל התועבות אשר הוא עושה הכל בהסכם רבו הוא עושה.

השכל, ההויה והכפירה

השופט האמתי שבאדם הורו לנו הפילוסופים הוא השכל הפשוט, כי עליו יש לסמוך כמו על מופתי החשבון וההנדסה וכדומה, אבל מה שיוציא לנו השכל החר בהיקשיו ובהניונין כבר יתכן שתפול בו השגיאה והטעות. כן להפך, לעזוב את השכל לגמרי ולהאמין בכל הספורים של ההמון וטף ונשים, הלא ע"ז נאמר פתי יאמין לכל דבר, כי אין קץ לדברי רוח.

והנה טבע האדם, אשר כל ימיו ימי צרה והוא שפל ומדוכא, לעזוב את השכל לגמרי ולהאמין בכל דבר פלא ולא יחקור מי הוא המעיד על זה, כי טבע שפלותו גורם לכך, כי מאחר שהוא ריאה שבדרך הטבע אין תקוה שיצא משפלותו, ע"כ נמשך יותר רצונו להעזר בדרך נעלה מהטבע, ורצונו זה מביאו להאמין בכל ספורים בדים. וא"ת מה יזק בשהוא מאמין עוד יותר ממה שצריך ומחויב להאמין, ע"ז כבר אמרו ז"ל כל המוסיף גורע אף במצות התורה ומה גם באמונה שהיא עיקר ויסוד כל התורה. להיפך האדם כשהוא מצליח ועומד ברום המעלה, דרכי לעזוב את האמונה ולילך אחרי מופתי הפילסופיה, אשר הוציאו מחדוד שכלם ועשאום ליסודות רמים ונשגבים ובאמת הם מאפע ופעלם מתהו, עד שכופר ביסודי התורה, והנה בדרך מליצה כאשר נדמה את השכל לעיסה כמו שמצאנו בדברי חז"ל על התורה הרי פת לאכול בי', אז חר-השכל נדמהו לשאור שבעיסה, וזה נ' כוונתם ז"ל בברכות י"ז ע"א „גלו וידוע שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות", ר"ל חדוד השכל הנמשל לשאור שבעיסה שהוא מביא לכפירה לגמרי ח"ו ושעבוד דהיינו שפלות וענוית שאז עוזב האדם את השכל לגמרי ונמשך אחרי ספורים ומעשיות בדים, וזה רע ג"כ כמו שכתבנו, כי באין שכל אין תורה והראיה ששוטה פטור מן המצוות לפי שאינו בן דעת. וע"ז אמר המלך החכם במשלי ל' „שתים שאלתי מאתך וגו' ושוא ודבר כזב הרחק ממני ה' ועשר אל תתן לי, הטריפני לחם חוקי, פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה'" ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלקי". ר"ל שירחיק מאתו

רעיון שוא להמשך אחרי מופתי פילוסופיה והוקשיהם הדקים בענייני אלקות, כי זה יכול להביא את האדם לכפירה חלילה, והסבה לזה היא השפעת העישור, וכן גם ירחיק מאתו את העניות והשפלות שהן יבולות לגרום שיאמין בכל ספירים בדים או שיעשה את עצמו כאלו הוא מאמין בהם כדי לגנוב ע"י כך את דעת הבריות בתפשו את שם אלקים על פיו כדי לכסות על דברי כוב להעלת עצמו.

הפילוסופיה והמדעים החובים

[2] הראב"ע ז"ל כתב „ואלה ביני המגדל לא היו מפשים שיחשבו לעלות אל השמים כו". אתבונן ברברי הרב ז"ל ואתפלא, מדוע הרחיק מבני אדם מכלות מעט לבנות מגדל עד לשמים, והמחוכמים שבבני אדם המה פילוסופי דור דור הפליגו בטבלות רבה לבנות מגדל החשבלה עד ה' יתע' ועל אלהי ידברו ובהיקשי ההגיון תולדות הגוף העבור וחושיו יגבילו את מעשי ה' יתע' דעתו ורצונו, לאמר דבר זה הוא הכרחי להאמין ביכלתו ודבר זה אפשרי ידבר זה נמנע, ועליהם נאמר הכתוב היקבע אדם אלהים ? אמנם תוה"ק הורה לנו, כי גם מעז יצא מתוק. ידוע שטבע האנישיות על הרוב הוא לחשוק ולרדוף במופלא מאתו ולהתעצל ולהניח מה שבידו ובכחו לעשות יען כי הוא מוכרח לצרכו. ומה נפלאה צחות מליצתם ע"ז בגימין דף ס"ח ע"ב „מ"ש כי חותי' להחוא קיממא דהוה קסים אחיכת א"ל דהוה יתיב אבי גוא דמלכא ליקסים מאי דאיכא תותי". רצונם, האדמה מתחתו גנוז בה אוצר יקר אם יעסוק בה בחכמה לנקותה וליפותה לעבדה ולהשקותה, כי אז תהיה בעדן ה' ותצמיח לו כל טוב, והוא עוזב אותה ועוסק בהבלי שוא וקיפסי כוב. וגשי דור התפלנה לא ידעו עוד את הכרח הבנין לצרך האדם שישמש לו מחסה ומסתיר מזרם ושטר מחים וקור, וגם לא התבוננו שלא יתכן שיהיו כלם מקיבצים על כברת ארץ יחד, כי כברת ארץ קטנה לא תספיק להם כל צרכיהם, לא התקבצו במקום אחד והתחילו לחשוק ולרדוף במופלא מהם והוא לעשות מגדל אשר ראשו עד לשמים יגיע. והנה אם כי נואלו מאד בחשק כזה, עכ"ז מעז יצא מתוק, כי המחשבה התבלית הזאת הביאה להם שידעו כלם איך ומה לבנות בנינים אשר זהו ההכרח השני אחרי עבודת האדמה לצורך חיי האדם. כן הוא ג"כ בבניני הפילוסופים במופתיהם והוקשיהם, אם כי דרשו במופלא מהם ולעולם לא ישיגו מעשי ה' רצונו ודעתו, אבל ע"י יגיעם ועמלם נתחדד השכל ונתרבה החכמה בארץ. והחכמים האחרונים השפילו עין שכלם במה שתחתם, הוא הארץ, אשר אנחנו יושבים עליו, וכל עיונם שמו רק בצרכי האדם, תועלתו, טובו והצלחתו, כמו רוב הלשונות והחכמות אשר בזמננו, אשר גדלו למעלה ראש בחכמת הטבע, רפואה, הנדסה, אלגעבראה, מכניקה, אופטיק ועוד ועוד, וכלם הם לאשרנו ולהצלחתנו, וחכמיני הקדושים רמזו לנו כ"ז מקצרה במאמרם „עתידים כל בעלי אומנויות שיעמדו על הקרקע שנא' וירדו מאניותיהם כל תופשי מושט מלחים כל חובלי הים אל הארץ יעמדו" (יבמות דף ס"ג ע"א). רצונם החכמות שעסקו בהן הראשונים, אשר היו דומים להולכים בים הגדול (הוא ים הבריאה מכל העולמות), יעזבו אותן ויעמדו על החכמה המצליחה אותנו כלומר החכמות ההכרחיות לחיי האדם פה עלו

האדמה. אמנם בדברים הגבוהים משכל האנושי ימסרו עצמם בידי האמונה הטהורה שקבלנוה מה' יתע'.

ד

המחשבה והמעשה.

המדרש והמעשה. [ת"ב:ח]

אמרו במדרש עה"כ ושמרתם ועשיתם "הני ר' חייא זה הלמד ע"מ לעשות, הלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא". ההשכלות מתחלקות לב' בוגים: א' חכמת התכונה וכדומה וצריך לזה עיון רב בחכמות עמוקות כמו הנדסיא, חכמת המשולשים שטחיים וכדוריים ועוד גם כלים מכלים שונים כמו כלי ההבטה עפ"י הכמת האפטיקה. ב' חכמת הרפואה, מכניקה, כימיה. גם לזה צריך ידיעות רבות במושכלות טבעיים גם כלים מכלים שונים. והנה ההפרש שבין ב' מיני חכמות אלו הוא, כי בהחכמת התכונה עשיית הכלים ויתר הדברים הם רק מבוא אל ההכלית והוא ההשגה וההשכלה בגרמי שמים, ואין תכלית זולתה, שהרי התיבן בכל כליו והשכלותיו הרבות לא יויז ולא יחליף אף כוכב אחד, אבל ברפואה וכדומה הוא החיפך, כי ההשכלה היא רק מבוא אל התכלית והיא מעשה הרפואה וכדומה. והנה דעת הפילוסופים מחכמי יון שהפעולות הטובות אשר יעשה האדם אינן התכלית בעצם אלא מבוא אל התכלית והיא השכלת הנפש בהענינים האלקיים. כי, בחיות האדם הולך אחרי שריות לבו, ימנעהו חמרו מלהשיג המושכלות, אך, כאשר ירגיל את עצמו בפעולות טובות, יתבטל החומר' ותשאר נפשו נקיה, כמו בהיותה בלי חומר, להשיג השגות אלקיות. אבל יסוד ושורש תוה"ק הוא להיפך, כי גם המעשה הוא עצם התכלית, ועי"ז הנפש תתעלה בעילוי רב יותר מהיותה בלי גוף. וז"ש ר' חייא, הלמד שלא ע"מ לעשות יהוא כדעת פילוסופי יון שהעיקר היא הלמוד וההשכלה ומאחר שהשיג התכלית אך למותר לו לעסוק במבואי התכלית, א"כ לפ"ז אין שום תועלת במצב האנושי אלא רק לנקות הנפש שתהיה נקיה כמו שהיתה טרם בואה אל הגוף, וע"כ כל הבריאה לשוא, ונוה לו שלא נברא. אבל לפי תוה"ק הוא להיפך כנ"ל, וז"ש "מי יעלה בהר ה'", ר"ל שיהיה לו עילוי יותר מאשר טרם היותו, "נקי כפים ובר לבב", ר"ל במעשה ובמחשבה, וזהו "אשר לא נשא לשוא נפשו", ר"ל לא לחנם נשא חמרו את הנפש רהא נתעלה ע"י, זה.

המצוה והכונה. [תרל"ו]

ההשגה החושית הפרטית היא רק בצל עובר ואין לה קיום רק בשעת מעשה, וההשגה השכלית הכללית היא הקיימת. הפילוסופים הטריפו עוד להעמיק ברעיון זה ואמרו, כי המוחש הפרטי הוא זמני, מפני שכל גשם מתחלף בכל רגע, חלק אחד נחסר וחלק אחר יצמח תחתיו עד כי כל היקום שאנו רואים כעת כבר

יתחלף כלי במשך זמן ידוע, והאדם שאנו רואים אותו היום בבר נתחלפו כל חלקיו ממה שהי' בשנה העברה, ועכ"ז אין אנו רואים ומרגישים בו שום שנוי מפני שהרוחני אשר בקרבו, היינו הארו ותמונתו, שומר את הבניתו כל משך חיותו בחיים, וא"כ רק הרוחני הוא הנצחי, רצוני כל משך חיותו, אבל לא המוחש הגשמי המתחלף מדי יום ורגע.

והנה על דעת חפילוסופים האמורה לעיל בנוי לדעתי הדין „אומן קונה בשבח כלי" (ב"ק צ"ח ע"ב), דהנה היכא שהאומן עושה הכלי מעצם שלו וברוטה פשוטה הסברא שקונה בשבחה, אמנם היכא שעצם הדבר הוא של בעה"ב דאמרי עלה שם צ"ט ע"א דמאחר „דצמר וסמנין של בעה"ב צבע אגר ידי' הוא דשקול" ואינו קונה בשבח הכלי, ואע"פ כתב הגט פשוט ז"ל בסי' ק"כ דהיינו דוקא בנותן צמר ליורה שלא חדש כלום, אבל היכי שהאומן חדש דבר גדול אף היכא שאין עצם הדבר שלו עכ"ז קונה בשבח הכלי, וכן מוכח שם מדברי רש"י ז"ל, ונלע"ד שסברת הדבר ההוא עפ"י הדעה הפילוסופית הנ"ל שחמוחש הגשמי אינו עומד בעינו אף רגע אחר, רק התמונה הרוחנית שלו שומרת את הפקודה, וע"כ נשאר למראה עינינו הדבר בעצמו בלי שום שנוי. א"כ עצם המוחש כבר נחלש על אחר—במשך איזה זמן—ורק התמונה נשארה בעינה, והתמונה חדש האומן ע"כ הוא קונה בשבח הכלי ודי"ק. אמנם עוד הגדילו חז"ל לעשות מזה יסוד גם בעיון מוסרי, על הכתוב „מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא, לא אחריש בריו ודבר בגבורות יחין ערכי" (איוב ט"א) הם פרשו „מי מל לפני עד שלא נתתי לו בן, מי עשה טעקה ומזוזה עד שלא נתתי לו בית וכו'", הם ערכו לפנינו לדמות עשיית המצוה לתקון כלי והאדם העושה המצוה הוא האומן, ע"כ העירו למוסר אזננו, אשר אם נעשה איתה רק במצות אנשים מלומדה פעולתה מאפע, מאחר שהמצוה היא בלי תאר בלי תמונה, ועצם הדבר שבו אנו מקיימים המצוה אינו קנין שלנו אלא של השי"ת, א"כ איזה זכות וקנין יש לנו בשבח הכלי? אבל אם בעשיית המצוה, מתבונן האדם ברוממה ומתלהב באהבת ה' וקרבתו והוא מנפח רוח חיים במעשה המצוה היא קונה בשבח הכלי, זה סמכי עה"כ „מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא", בשנפשוט תאור ההלכה נבין במה יקרים הדברים הנ"ל, כי אם יעשה האדם המצוה בלי התבוננות ורגש נפשי מה יפעל בעשיית המצוה, אבל כשעושה המצוה בבינה ובהתבוננות כ"א כפי שכלו וחכמתו בהשגת טעמי המצוות וכוונתן, אז יהפך המוחש הגשמי להפשיט גשמיותו ויתעצם בשכלו הציור הרוחני הכללי, והוא הציור השכלי בנ"ל, אז יתוסף בנפשו אושר ושלמות וקנין נצחי.

ההרגל והטבע. [תרל"ב]

ידועה המחלוקת בין חוקרי הטבע והפילוסופים הראשונים בדבר הרגל אם הוא נעשה לטבע ראשון או שהוא רק טבע שני, וכבר ידוע נ"כ מה שמסופר על הרמב"ם ז"ל בהתוכחו בענין זה עם מנגדיו לפני המלך, והנה אם נאמר שהרגל הוא כטבע ראשון, א"כ יועיל ההרגל לשנות אף הגופים שאינם חיים ומשכילים מטבע שהוטבע כהם להטבע אשר נרגילם. אבל אם הוא רק כטבע

שני או אין ביכלתו לשנות את טבע הגוף שהוטבע בו בתחילת ברייתו, והנה לפי חכמי התכונה החדשה, ידוע, כי השמש עומדת באמצע (אם לא בצמצום באמצע) וסביב לה יהלכון הארץ וכל כוכבי השמש מהלך עֲלֵיפִוי. סבת הלוכם סביב השמש היא יען כי השמש בבחה הגדול עפ"י גודל וכובד חומרה מושכת אליה כל הגופים הקטנים ממנה. אמנם הארץ והירה וכל כוכבי השמש עת בראם ה' מאין ורק את כל אחד שילך לצד נגד השמש, וזה ידוע, כי בכל דבר נברא הטבע שהוטבע בו מראשיתו קיים לעד. ע"כ כל הכוכבים המהלכים, מאחר שבראשית הוסדם הוטבע בהם לילך דרך קו ישר עד אין קץ, לא יפסקו לנצח מטבע זה, אבל יען כי השמש בבחה הגדול מושכת אליה כל הכוכבים ע"כ הם הולכים הקו האמצעי בין שני הבחות המנגדים הנ"ל. והנה כשמתחילים לילך על קו אמצעי זה כבר צריכים ללכת בקו זה דרך ישרה עד אין קץ. אבל השמש מושכת אליה ע"כ הדרך עושה מחדש קו אמצעי. לפיכך הדרך הולכת ומתעקמת בעין עגול עד שהיא סובבת את השמש וחוזרת חלילה. זה גלוי ומבואר בספרי התכונה ונקרא בשם ג' חוקי התנועה של קעפלער. עוד זאת: הגם שהשמש עומדת על מקומה, היינו רק ביחוס לכוכבים המסובבים אותם. אבל עכ"ז השמש בעצמה וגם כל הכוכבים הקיימים מסובבים סבוב גדול למאד סביב גופים עליונים הגדולים מכולם מאין חקר, והם בכחם מושכים השמש וכל המון הכוכבים הקיימים עד שהם מסובבים סביבם ג"כ מהלך עֲלֵיפִוי עפ"י ג' חוקי התנועה הנ"ל. עכ"פ ניכל להוכיח מזה שההרגל לא ישנה הטבע הראשון, כי אם נאמר שההרגל משנה הטבע הראשון, א"כ מאחר שהשמש והירה כבר הורגלו בסבובם העגול העליפוי, כבר היה נעשה זה אצלם לטבע קיים, וע"כ כשהשמש מושכת אליה את הירח או הגוף הגדול למאד מושך בכחו את השמש אליו, היה להם שיב לאחוז את הקו האמצעי בין שני הבחות המנגדים והיה להם לסבב עגול אחר בקרוב יותר אל הגוף המושך, ואח"ב כשיעשה זה לטבע יתקרבו עוד יותר להגוף המושך, עד שבסוף יפגשו ויתחברו עם הגוף המושך ויהיו לאפס ואין. א"כ מובח מזה שההרגל לא ישנה את הטבע. אמנם בנוגע לאדם יש להרגל ולמעשים השפעה עליו וכמ"ש מצוה גוררת מצוה, אבל בכ"ז גם פה ההרגל הוא רק כטבע שני, והנפש צריכה תמיד להתאמץ כדי לשלוט על הטבע וע"ז אמרו חז"ל אל האמין בעצמך עד יום מותך.

החנוך. [?] עיקר אושר האדם נמשך מדרך החנוך מילדותו, כי גם כשנולד האדם במזג טוב יגם בשכל חד ונעלה כשיתחנך אצל אנשים פורעי מוסר ריקים ופוחזים, אוי גם שכלו ישתמם גם לבבו יתאבזר ויגדל באין חכמה באין צדק. כן להיפך, אף כשיולד רע המזג ושכלו גם ועבור, בשיתחנך על ברכי חכמים וצדיקים וישקיד על ספרי תורה וחכמה, שכלו יעלה טעלה ולבבו ייטיב לדרוש צדק ומשפט, וזה אמרו ז"ל במדרש קהלת „שלשה שמות נקראו לאדם הזה, אחד שקראו לו אביו ואמו" — רצוני מזג לבבו אשר מורשה הוא לו מאבותיו — „אחד שקראו לו אחרים" — רצוני

החנוך שנתחנך בי" — „ואחד שקראו לו בספר תולדות בריאתו" — רצונו השכל שחנן אותו ה' בעת לידתו, כי השכל רק מתת ה' הוא, וע"ד זה יתפרש מאמרם ז"ל בברכות ל"ב א' „אלטלא ג' מקראות הללי נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל, חדא דכתיב ואשר הרעותי" — רצונו הכח השכלי שזה מה' לבדו — „וחדא דכתיב כחומר ביד היוצר כן אתה בידי" — רצונו החנוך שיכול ע"י מלאכתו לתקן את החמר הגרוע לכלי יפה וכן להיפך — „וחדא דכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם וגו'" — רצונו מזג הלב אשר קבל מהוריו.

ענין הקרבנות. [תרל"ט]

ידועים דברי הרמב"ם ז"ל בספרו המורה בטעם הקרבנות שעיקרן הוא למשוך את ישראל ולהסיר את לבבם מעבודה זרה, ואם כי דבריו ז"ל לכאורה זרים לומר שאין שום צורך עצמי בקרבנות רק להזיר את ישראל מלהקריב לעכו"ם, אבל גם הנביא השפיל מעלת הקרבנות באמרו „כה אמר ה' צבאות אלקי ישראל עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר, כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח" (ירמיה ז' כ"א). אמנם גם דברי הנביא צריכים ביאור, דהלא כל ספר ויקרא מלא מצויי הקרבנות לכל פרטיהן ודקדוקיהן, והרמב"ן ז"ל בפרשת בראשית אצל קרבן הבל התמרמר מאד על דעת התורה בטעם הקרבנות וז"ל „הבינו האנשים האלה סור גרול מהקרבנות והמנחות וכן נח, וזה יחסום פי המבהילים בטעם הקרבנות", והנה אם מקרבן נח אין ראיה, כי בדור המבול כבר עברו ע"ז ואפשר שגם נח הקריב את קרבנותיו כדי להזיר את בניו מע"ז שכל אנשי דורו היו דבוקים בה, אבל קרבן הבל משמש היכחה שיש טעם אחר בקרבנות, ולפע"ד כבר קדם להרמב"ן התגא רבנו הקדוש בראיה זאת, דז"ל המדרש עה"כ וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים בימי עולם וכשנים קדמוניות „רבי אומר בימי עולם זה נח וכשנים קדמוניות זה הבל שלא חיתה ע"ז ביטיו" (רבה פ' צו). אמנם עכ"ז אין לדחות דברי רבנו הרמב"ם ז"ל כלאחר יד, דהא דבריו מפורשים ברבה פ' אחרי בשם ר' פנחס „אמר הקב"ה יהיו מקריבים לפני בכל עת קרבנותיהן באהל מועד והם נפרשים מע"ז והם נצולים" כמו שכבר נסתייעו בזה מפרשי המורה.

ונלע"ד כי טבע האדם, ובפרט אם הוא אדם טוב וישר, כשאחר יעשה עמו טובות גדולות וחסדים גאמנים לא יסתפק בזה, שהוא מחזיק טובה להמטיב בלבו בלבד, אלא ישתוקק להוציא רגשותיו החוצה ולחוות לו תודתו בפיו. אבל ההודאה בפה בלבד ג"כ לא תספיק לו ולא ידע שקט בנפשו עד אשר ימצא איזה מעשה בפועל אשר יובל להראות את הכרת טובתו לאיש חסדו, ואעפ"י שאיש חסדו הוא רם ונשא בערכו ואינו חסר שום דבר, אשר יכול בזה להועיל לו ולשרתו, עכ"ז הוא יתאמץ להראות לו את החזקת טובתו ע"י איזה מעשה בפועל. כן האדם השלם, באשר יתבונן בגודל חסדו ה' לאין קץ וערך, לא יעצרו המון רגשותיו בקרוב לבבו ומרוב התפעלותו מוכרח הנהו להוציאם החוצה ולהביעם בפיו, אבל גם זה לא יספיק לתשוקתו העזה להראות את הכרתו בטובות הבורא יתעלה עד אשר יכירם ע"י מעשה בפועל והוא הקרבן.

וזה היה ענין קרבן הבל וגו'. אבל כל זה היה כשהאדם מרעיר מעצמו להקריב קרבן לפני ה', אבל לא שייך לצווות שיקריבו לפניו יתברך קרבנות בשביל הכרת טובה, רוצה לקרבנותינו הוא צריך. ע"כ כתב המורה ז"ל וכדברי ר' פנחס הנ"ל שמה שנצטוו ישראל על הקרבנות היה רק להזירם מלהקריב לאלילים. ועי"כ טרם שחטאו בעגל לא נצטוו על הקרבנות, ומה שהקריבו היה רק מעצמם מגודל הכרת טובתם מאתו יתברך. וזה שאמר הנביא כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח, ר"ל קודם שחטאו בעגל, ורק אחר שנפלו בחטא העגל והראו שעדיין הם להוטים אחרי ע"ז, אז נצטוו על הקרבנות להזירם מהקרבה לע"ז. וזהו כוונת המדרש עה"כ ואת תורת העולה "שנאה שנתנו ישראל ביניהם לבין אביהם שבשמים עוררה להם דיני דינים" (רבה פ' צו), ר"ל כל הדינים של הקרבנות.

מיתת בני אהרן. [תרל"ו]

עיקר עבודתה בקרבנות של ע"ז היה להקריב את בניהם למולך וכדומה. והטעם יען כי לא היה ביכלתם אז להקריש את אלהי השקר בעיניהם זולת ע"י קרבנות אדם, למען יראו כי אש אוכלה הם טורפי אדם ויפחדו מהם. ולגודל הרגלם בזה ראה השי"ת שא"א להקריש את המשכן בעיניהם זולת ע"י קרבן אדם, כי אז יעריצוהו ויראו מקדושתו. אמנם לפי שגם בזה רצה לעקור את העדה הבזוית הזאת האוכלת אדם בצאן, ע"כ עשה את הדבר עפ"י האופן, אשר לא יוסיפו לעשות עוד כהנה. מקודם הקריבו הכהנים בעצמם את בני העם לטבח ולמאכלה אש, אמנם רק בני אחרים, אבל על בניהם הם חסו להקריבם, כי הם בעצמם ירעו שקר הדבר. עוד זאת: בעת קרבן האדם היו מרעישים בתופים ובמחולות ורקודים באילים בשמחה וששון במביאר במעשי הצעבא, אבל השי"ת אמר חלילה שהאדם יהרוג את רעהו. והנה הוא קדש את המשכן במה שנטל הוא בעצמו מאתם קרבן, אמנם לא מדלת העם, כי אז היה באפשרי שהכהנים בדורות הבאים יוסיפו לעבודה זרה הזאת להקריב קרבנות אדם. ע"כ הראה שקרבן ה' הוא דוקא בני הבחי"ג בעצמו, למען לא ישובו עוד לכסלה. ואחבי"ז צוה השי"ת, אשר כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה', לא לשמוח חלילה, אלא לבכות מזה על אשר בגודל רעתם וכסילותם גמרו לאבד שתי נפשות היותר יקרות, כמבואר במדרש, שאמר משה לאהרן "עכשיו אני רואה שהם גדולים ממני וממך", (והיינו שלא יעניש הקבי"ה את האחר בשביל טובת הכלל אם לא שהוא במדרגה גבוהה כ"כ, אשר חשקו ורצונו למסור נפשו לטובת הכלל). ואם כי יש טעמים נעלים וגבוהים ברבר מיתת בני אהרן בגמרא ובמדרשים, אבל זהו הטעם הפשוט לענ"ד.

תפלה. [תרל"ז]

העקרים במאמר ד' פי"ח חקר מה תועיל התפלה מאחר שאין שנוי רצון אצלו יתע' ותירץ שרצונו לא ישתנה, אבל השנוי הוא מצדנו, וכמו שהאדם אם יעצום את עיניו לא יחזה אור השמש ובחשך ילך אעפ"י שהשמש לא הפסיקה מלהאיר, רק הוא עצם את עיניו, כן היא השפעת טובו יתע', אמנם לפי זה לא תועיל לאדם רק תפלת

עצמו מפני שהוא משתנה או להתקרב אל ה' ולפתוח את עיני שכלו, אבל תפלת אחרים לא תועיל מאומה. ע"כ כתבו בעלי הקבלה תרוץ אחר, שבאמת אצלו יתע' אין שנוי אמנם במדותיו כבר יש שנוי, גבורה, רחמים וכו', ולפי מעשי האדם יכול לשנות ממדת הדין למדת הרחמים כן עפ"י תפלתו. ואולי לזה רמזו חז"ל בסוכה דף י"ד "למה תפילתן של צדיקים דומה לעתר מה עתר מהפך את התבואה כך הפילתן של צדיקים" כנ"ל. אמנם אצל הרבה מגדולי הראשונים לא נתקבל דבר זה לומר, כי אנוש רמה יתועלה יהיה ביכלתו לשנות הבחות האלקיים מדיתיו יתב', ולישב מה שמצינו בתורה שהועילה לישראל תפילת משה, יש מהם שכתבו, כי אין שנוי ברצונו יתב' כי כבר קדמה אצלו ידיעת כל העתידות, יא"ת א"כ גם בלי תפילת משה היו ישראל נצולים, זה אינו, כי גם זה קדם בידיעתו שמשה יצילם בתפילתו, יא"ת א"כ הכל בהכרח גזירה, קושיא זאת אינה נוגעת לענינינו כ"א לידיעה ובחירה יאין באן מקומה. ואפשר לפי זה לבאר הכתובים ירמיה י"ד "המאם מאסת את יהודה גו'", ר"ל הלא אין אצלך שנוי, אבל עיניתינו מנעו אותנו לחזות באור ה' כנ"ל, וז"ש "ידענו ה' רשענו וגו'", וזה אמר אחר"כ ביתר באור: לא יתכן לומר כי אתה תשתנה מרצון לכעס בשביל שלא נתנו כביד לשמך "אל תנאץ למען שמך" כי לא יתכן לומר שהשנוי הוא במדותיך, כי לא תשפילן כ"כ שימטרו בידי בני אדם וז"ש "אל תנבל כסא כבודך", והוסיף עוד לפתור דעה זאת לאמר "ואם השמים יתנו רביבים", רצוני כי אין עוד מלבדך, והבן. ואמר לבסוף במתרץ הקושיא החמורה הנ"ל "הלא אתה ה' גו' כי אתה עשית כל אלה", רצוני מטרם מראש כבר הובן וסודר הכל כנ"ל.

התפלה והלשון. [?]

"כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נוקקין לו שאין מלאכי השרת מבירין בלשון ארמי" (שבת דף י"ב ע"ב), ומסקינן דאצל חולה יכולין להתפלל אפי' בלשון ארמי "ושאני חולה דשבינה עמו". והוס' הקשו וז"ל "ותימא דאפי' מחשבה שבלב אדם הם יודעים ולשון ארמי אין יודעים". והרא"ש בפ"ב דברכות סי ב' תירץ ד"באמת יודעים הם לשון ארמי רק שמגונה בעיניהם להוקק בלשון זו". והמעיו"ט ז"ל הקשה דהלא הלשון ארמי היא קרובה ללה"ק ומדוע תהיה מגונה בעיניהם משאר לשונות (דהא בשאר לשונות כתב שם הרא"ש שנוקקים להן), ותירץ דמפני זה שהיא לשון קרובה ללה"ק רק שנשתבשה ע"כ היא מגונה בעיניהם מחמת שבושה. ומכאן מוסר השכל להמתחברים שלשון וארגאן בקדש נחשבת בעיניהם, ומה לשון ארמי שהיא קרובה ללה"ק עכ"ז מחמת שהיא משובשת חיא מגונה ואין מלאכי השרת נוקקין לה, אף כי לשון וארגאן שהיא משובשת מלשון אשכנז.

אמנם צריך להבין כוונת הגמרא הנ"ל שאין מלאכי השרת נוקקין בלשון ארמי, ומה שיך פה טאה"ש? ומה שכתב רש"י ז"ל בסוטה דף ל"ג דיחיד צריך שיסייעוהו המלאכים הוא תמוה לפי פשוטו, והנראה שהמלאכים הנזכרים כאן

הוא ע"ד שאמרו שבת דף קי"ט ב' "שני מלאה"ש מלוין לו לאדם בע"ש מביהכ"נ לביתו כו'", כמש"כ המורה שהכחות הנפשיים יכנו בשם מלאכים, והנה כשמתפללין בצבור אמנם אין יכולים כ"כ לכוון ברוממות ה' יתב' ולהדבק אליו יתע' בתפילה אבל הצבור ובית התפילה משפיעים, אולם בשהאדם מתפלל בביתו ביהודות אזי מחויב להתאמץ שתהיה תפילתו זכה ונקיה בדבקות הלב וכלות הנפש, ולזה צריך לרומם הכחות הנפשיים היותר נעלים שלו והם אשר יכנו בשם מלאכים, והנה ידוע, כי האיש אשר ידבר צחות במליצה נעלה ונשגבה אזי יתרוממו כחות נפשו להלהב ולצאת ממאסר הגבול אשר הוגבל להם בגשם העכור לרחף במרומי טרחב פלאי יה, וזאת היא הבלית כוונת התפילה, אבל זה יתכן רק כשמדברים בלשון צחה ונשגבה נקיה וזכה, אבל המתפלל בלשון ארמית לא יתפעלו הכחות הנפשיים מזה, וז"ש "שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי" ותהיה תפילתו מאותן שנאמר אליהן "בפיו ובשפתיו בבדוני", אמנם אצל חולה שכללו הכי נרנש ונשבר הלב, וקרוב ה' לנשברי לב, ע"כ אפילו בלשון ארמית תפלה מתקבלת.

החטא ועונשו. [תרכ"ח]

איכא ב' מיני חטאים: א) חטא הגוף או הנפש לבד, ב) חטאים שניהם ביחד. היינו, מי שמתכוון לעשות דבר עבירה ולא עשה, חטא בנפשו, ולחיפך, מי שעושה דבר עבירה רק בשוגג, חטא בגוף, וכשחטא במוד, אזי חטא בגוף ובנפש. בנוגע לעונשין מתעוררת השאלה, אם הם בדרך מליכה, בשי שהמלך מזהיר לעשות כך וכך ובשאין עושים רצונו הוא מעניש. הדבר בעצם איננו מזיק, אבל העונש בא על אשר מרדו ברצון המלך והפרו דבריו, במ"ש חוקה חקקתי, גזירה גזרתי כו', או שהם בדרך רפואה, היינו כשי שהרופא מזהיר את החולה לבלי לאכול אכילה זו, ואם אכל, האכילה בעצם מזקת, כן החטא בעצם מזיק, במש"כ תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחוך גו', וכמ"ש (ברכות דף ל"ג) "אין הערוד טמית אלא החטא ממית", וכמבואר ג"כ בכמה מאמרים ממדרשי חז"ל, וכבר חקרו בזה הרבה מגדולי המפרשים. ולדעתי כבר נחלקו בזה אבות העולם (ירושלמי פ"ק דר"ה) "א"ר סימון כתיב רבות עשית אתה ה' אלקי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, לשעבר רבות עשית מכאן והילך נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, א"ר אחא למלך שהי' לו מבעת כיון שעמר בנו מסרה לו, ורבנן אמרי לרופא שהיה לו נרתיק של רפואות כיון שעמד בנו מסרה לו". ידוע, כי מסירה המבעת מורה על זה שנותן לו היכולת והגדולה כמש"כ ויסר את מבעתו וגו', כך השי"ת מסר התורה לישראל לחיב ולזכות כו', וזה שעונשי התורה הם בבחינת מליכה. אמנם רבנן אמרי שהם בבחינת רפואה, וכמו הרופא שהיה לו נרתיק של רפואות ומסרם לבנו, כך מסר השי"ת תורתו לעמו.

יהנה בכל אופן באלה הב' בחינות יש קולא וחומרא. אם עונשי התורה הם בבחינת מליכה, אזי כשמתכוון לעשות עבירה, היינו שנתכוון לאכול בשר חזיר, כמו דאמרי' בנזיר דף כ"ג, אע"ג שבאמת היה בשר טלה, עכ"ז מגיע לו עונש, דמאחר שאין האכילה בעצם מזקת רק העונש בא על המרד בצוויי המלך א"כ הוא הא מרד נגדו דהלא היה ברעתו שעושה דבר אסור. אבל להיפך, אם

עשה עבירה בשוגג, היינו שחשב שזהו בשר טלה ואכלו, אבל באמת היה בשר חזיר, אין מניע לו עונש, דהא אין האכילה בעצם מזקת והעונש בא רק על שמרד נגד צוויי המלך, והוא לא מרד נגדו דהא לא ידע שזה בשר חזיר, וברפואה הוא להיפך, דאם עשה עבירה בשוגג אין זה התנצלות כלל מאחר שהעבירה בעצם מזקת, כמו מי שיאכל סם המות בשוגג הלא בודאי ימות, אבל אם נתבוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה לא יענש כלל, דהא ט"ט לא אכל דבר אסור ומה יזיק לו, כמו מי שחשב שאכל סם המות ובאמת אכל אבילה אחרת שלא תזיק לו.

ובזה נראה לי לבאר כוונת הילקוט: „שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו אמרה חטאים תרדוף רעה, שאלו לנבואה חוטא מהו עונשו אמרה הנפש החוטאת היא תמות, שאלו לתורה חוטא מהו עונשו אמרה יביא קרבן ויתכפר, שאלו להקב"ה חוטא מהו עונשו אמר יעשה תשובה ויתכפר וגו'". ר"ל לפי החכמה העונש על החטא הוא מצד שעצם החטא מזיק והוא הבחינה א' שכתבנו, ולזאת השיבה חטאים תרדוף רעה, כלומר העבירה בעצמה תרדפהו ותזיק לו, ולפי ערך גודל העבירה יהיה ערך עונשו, אבל הנביאה שבאה בסוד ח' אצלה העיקר היא הנפש, כוונה והשיבה הנפש החוטאת היא תמות, וזוהי הבחינה ב' שכתבנו, דהיינו על מרדו נגד השי"ת. אולם התורה מחפשת רפוי ותקון להחטא והשיבה העונש הוא תקון להעבירה בבחינה א', והתקון בתור רפואה הוא שיביא קרבן ויתכפר. והקב"ה השיב על תקון העבירה בבחינה ב', דהיינו על מרדו נגדו יתב' ולזה השיב יעשה תשובה ויתכפר.

תשובה. [תרלט]

אנו מבחינים בטבע כח חי (לעבינדיגע קראפט) וכח עצור (נעשפאנטע קראפט). אם נשים על כף המאזנים משקל כבד אחד וכבד השני נעלה מעלה ונשליכו לכף השניה שבמאזנים, אזי יכריע את כף המאזנים כאלו היה משקלו הרבה יותר מכבד. טעם הדבר הוא, כי כל מה שמעשה האדם בכחו הוא כח חי, כשמניחה האדם את הכבד הוא מוציא על זה כח. לני נדמה שנאבד הכח לגמרי, אבל באמת אינו כן, כי אין כליון בעולם והוא רק עולם התמורה, והכח החי שמוציא האדם בפעילתו נתהפך בדבר הנפעל לכח עצור, א"כ כשהאדם מניחה איזה דבר כבד למעלה מתהפך הכח החי שמוציא האדם בהגבהתו לכח עצור בדבר הכבד שהגביה. אחר כן כשמשליכים אותו הדבר למטה נתהפך שוב הכח העצור בקרבו לכח חי, וע"י הכח הזה הוא מכריע בכף המאזנים את הכבר השני. עוד נתאר פה דמיון אחר והוא, אם נקח כבר אחד אבן הפחם נקי ובלי תערובת ונשימו במכונה מיוחדת ונשרפהו, אזי האר היוצא מאתו אם נשתמש בו במכונה כראוי, ביכלתו להגביה הרבה כברין משא הנבה למעלה, מאין בא להכבר הזה כח גדול להגביה הרבה כברין? טעם הדבר, כי באבן הפחם נקבצו שני יסודות, יסוד הפחמי (קאהלען שטאף) ויסוד המימי (וואסער שטאף). כל אחד מהיסודות יש לו כח חי, אשר כל אחד שואף בכחו לצאת מהרכבתו ולהתחבר עם היסוד החמוצי (זויער שטאף) אשר באויר. אמנם היסוד השני אינו מניח לו להפרד

מאתו, א"כ איפוא נתהפך אצלם הכח החי לכח עצור, ויען כי הכח החי נעצר בקרבו זמן רב, ע"כ כבר נתקבץ לכח גדול העצור בקרבו, ולפיכך כששורפים אותו, שאז ביכולת היסודות להפרד זה מזה ולהתחבר עם היסוד החמוצי שבאויר יש לנו שתי הרכבות חדשות, יסוד הפחמי כשמתחבר אל יסוד החמוצי נעשה ליסוד פחמי חמוצי (קאהלען ווייער שטאף), ויסוד המימי כשמתחבר אל יסוד החמוצי נעשה לאדים וענגים. ע"כ הכח העצור כשמתהפך לכח חי יהיה גרול מאד ויפעול גדולות כאמור. כן האדם כשויציא מדי יום יום כל משכרתו, אף כי משכרתו תהיה רבה, כח חי הוא ולא יפעול גדולות, אבל כשיקטץ מהכנסתו רק חלק קטן ליום וכה יעשה שנה אחר שנה, יהפך הכח החי לכח עצור, וכאשר יגיע היום, אשר בו יאבה להוציא הכח העצור מטמגרו, להפכו לכח חי ולפזר כל אשר לו, יוכל לפעול גדולות בכספו. ומה נעטו דברי חז"ל עפ"י זה באמרם „במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד" (ברכות דף ל"ד ע"ב). רצונם, באדם יש ב' כחות, כח הטוב וכח הרע. בצדיקים הכח הטוב הוא כח חי, כי משתמשים בו בכל יום להטיב וע"כ נקראים חיים (ברכות דף י"ח ע"ב), משא"כ הרשעים שאינם יודעים להטיב נקראים מתים (שם), כליטר כח הטוב שלהם כבר מת. אבל בעלי תשובה לא מת אצלם הכח הטוב רק נתהפך מכח חי לכח עצור, שכח הרע לא נתנו ליצאת לפועל. וע"כ כשנמשך כך איזה זמן נאסף אצלם כח גדול, ולפיכך כשמגיע הרגע שמתעוררים בתשובה והכח האצור בקרבם מתהפך לכח חי, אזי יוכלו לפעול גדולות בכח הגדול שנעצר אצלם, עד כי במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד ומה עמקו דבריהם ז"ל „גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד" (יומא דף פ"ו) רצונם, הכח העצור כשמתהפך לכח חי ביכלתו להגביה את האדם מעלה מעלה.

אושפיזין [?]

אמירת האושפיזין היא לזכור את אבותינו הקדושים, את צדקתם ונדבת לבבם, איך היה ביתם פתוח לרוחה כו', ואם גם אנחנו נאחז במעשיהם, וכל איש יבקש לו אורח עני על שולחנו ויכבדו במבחר אכילתו כאלו היה אחד מהאושפיזין, אזי באמת נחזה האושפיזין עין בעין כי רוחם הקדושה נחה גם עלינו. אבל לקפוץ את ידנו מאחינו האביון ולומר האושפיזין בכוונה הוא רק מעשה שוטים ופתיים אשר לא יועיל מאומה כמבואר בזוהר פ' אמור „וההוא דזמין אושפיזין אילין כו' ולא יהיב להון הלקיהון כולהו קיימי טיני' ואמרו אל תלחם לחם רע עין כו' נא לי' להההוא ב"נ כו' אברהם קאים סתורא דילי' קרי סורו נא מעל אהלי כו' כו'" ועוי"ש. ע"כ העיקר היא הצדקה עם העניים ולא אמירת האושפיזין, אשר היא רק לעורר את האדם לצדקה וחסד.

שבת. [?]

אמרו בשבת דף קי"ח ע"ב „אלטלא שטרו ישראל שתי שבתות מיד היו נגאלים", והוא תמוה דלטה דוקא שתי שבתות, ואי טשום הקרא רישעי' דכתיב „שבתותי" נמצא קרא בירטי' דכתיב „ביום השבת". ונקדים מה שאמרו בסנהדרין דף נ"ו

„עכ"ם ששבת חייב מיתה", קשה, מה גדר חטאו כ"כ שיתחייב מיתה בשביל זה.

והנה בדברות הראשונות בפ' יתרו כתיב „זכור את יום השבת לקדשו גו' כי ששת ימים גו' וינח ביום השביעי ע"כ ברך ה' את יום השבת ויקדשהו", וקשה דהי"ל לאמר ע"כ תנוח ביום השבת. אמנם בדברות האחרונות כתב באמת טעם אחר על המנוחה בשבת, דכתיב בפ' ואתחנן „וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' ע"כ צוך ה' אלקיך לעשות את יום השבת". ע"כ נראה לבאר דהנה באמת לגבי השי"ת לא שייך מנוחה כלל, כמו דכתיב לא ייעף ולא ייגע וגו', ויתר מזה אמרו רז"ל בתנינה דף ט"ו אפילו על המלאכים דאין להם עיפוי, הגם שהרמב"ם ז"ל בפי' המשניות פ"י דסנהדרין למד פי' עיפוי שהוא הכוח, אבל הרש"א ז"ל למד זה כפשוטו שלא ייגעו. והנה כמו שאינו מתיגע לא שייך מנוחה, יכמו שתקנו אנשי כנה"ג „המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשי בראשית". יעפ"י דרך הגיון הפילוסופיה יתבאר הדבר בטופת: כדוד שהית"ע הוא שלם בתכלית השלימות וע"כ ששלימותו תמידית. והנה אם נאמר שהמנוחה היא שלימות אז ע"כ בעת שפעל וברא העולם יצא משלימותו, וזה כבר נתבאר ההיפך. לפיכך ע"כ שהפעולה היא שלימות וא"כ ע"כ שהוא פועל תמידי. אבל לאמר שהמנוחה והפעולה שתיהן שלימות זהו דבר בלתי יתכן להעליתו על הדעת דאי אפשר לשני הפכים בנושא אחד. וא"כ ע"כ שמה דכתיב מנוחה אצל הית"ע היא רק לפי ראות עינינו, שאין אנו רואים הפעולה, אבל הוא יתב' באמת פועל ומחדש בתמידות. לפיכך אם נאמר שאנחנו שובתים ביום השבת משום שהוא יתע' שבת בי הוא בכפירה בשלימות דבאמת הוא יתע' לא ייעף ולא ייגע, ע"כ כתוב בדברות הראשונות „וינח ביום השביעי ע"כ ברך ה' את יום השבת ויקדשהו", רצונו מאחר שאז נפסקה מלאכת הבריאה הגלויה ונראה לנו כאילו הוא יתע' שבת ממלאכתו, ע"כ ברך ה' אותו יום וקדשו. אבל עכ"ז אין זה טעם לשמירת השבת. ע"כ מפרש בדברות האחרונות שמאחר שהיינו עבדים במצרים וה' הוציאנו לחירות ולמנוחה ויום השבת כבר נתקדש מששת ימי בראשית, ע"כ ציוה הש"ת לשבות ולנוח בי לזברון יציאת מצרים. לפיכך אמרו בסנהדרין דעכו"ם ששבת חייב מיתה, דמאחר דלא נכלל בנם של יצ"מ, א"כ הא ששובת הוא מפאת שהקב"ה שבת בו וסובר כפשוטו שמאחר שכבר ברא עולמו נח ושבת ממלאכתו, וא"כ הוא ככופר בשלימותו התמידית וע"כ חייב מיתה. והנה אלטלי היו ישראל משיטים נגד עיניהם שני הדברים שעליהם רומז השבת, היינו א' חדוש העולם, בלומר ענין האלקות, ב' יציאת מצרים, והיו מתבוננים לשמור את כל המוטל עליהם לעשות בעבודת ה' ואהבת אחים והעם, אשר כל זה נמשך משני הדברים הנ"ל שהם שני טעמי השבת, מיד היו נגאלים, וי"ש בשבת „אלטלא שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד היו נגאלים".

יראה ודרך ארץ

[תרלין] „והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר, והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי וגו׳ וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים, וארשתיך לי באמונה וידעת את ה״ (הושע ב׳). ק

יראה ודרך ארץ שתיהן מוכרחות לאושר האדם, כמו״ש דרך ארץ קדמה לעולם, וא״כ מתאימות הן לא תפרדנה. אבל אם נתרגם המלה „דרך ארץ״ בלשון ל״ז בפי שיכנוה היום „צִיוִילִיזַאצִיע״, הלא רבים יתמהו על דברינו לאמר מה ליראה בה השטים עם הציוילִיזאציע בת התופת? אבל צדקתי בכ״ז בדברי, ואם הולכי לאור הציוילִיזאציע אולי סרו מהדרך הישרה ויעקמו ארחותם, אבל לא בה האשם. כי מה היא הציוילִיזאציע האמתית אם לא סדר והנהגה ישרה בכל דבר ודבר שאנו עושים כיאות לו בצדק ובמשפט? והנה על סדר והנהגה ישרה כבר באה האזהרה בתורה, כמו סדר השבטים לדגליהם, ואמרו ז״ל בתורת רבה, שדבר זה למדו מטלאכי מעלה והורו אותנו בזה, כי הנהגת כל דבר בסדר נכון הוא ענין נעלה ונשגב, כי כל הנהגת העליונים היא בסדר ומשטר. הן גם זאת ראינו, כי הסדר וההנהגה אשר הורה לנו ה׳ בתורתו הקדושה באו על צד השלימות היותר טובה, שלא יצטחו מזה הלילה רעה וכליון להכלל, דהנה בריש פרשת במדבר כתיב „שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו׳ במספר שמות כל זכר וגו׳ כל יוצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאהם וגו״. לא נאמר „פקדו״ או „מנו״ ובדומה אלא „שאו״, ובמדרש אמרו על זה שהוא מלשון נשיאות והרטה, והמלה „צבא״ פירש הרטב״ן ז״ל שהיא מלשון אספה וכנסיה, כלומר הראויים לבא באספת עם.

והנה בשמואל ב׳ כ״ד כתיב: ויסף אף ה׳ לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל וגו׳ ויאמר המלאך אל יואב שר החיל וגו׳ ופקדו את העם וידעתי את מספר העם. ויאמר יואב אל המלך וגו׳ ועיני אדני המלך ראות ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה. ויחזק דבר המלך וגו׳ ויך לב דוד אתו אחרי כן וגו׳ ויתן ה׳ דבר בישראל וגו״. ובבר נתקשו כל המפרשים מה היה חטא דוד בפקדו את העם, הלא השי״ת צוה כמה פעמים לפקד אותם בהיותם במדבר. ויש אשר רצו ליישב, כי השי״ת הזהיר טפורש שמות כ״א „כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כופר נפשו לה׳ ולא יהיה בהם נגף וגו״, אבל דוד פקד אותם בלי כפר, ע״כ היה הדבר בעם. והנה בבר הקשה הרטב״ן ז״ל, דא״כ מדוע לא נטל יואב מאת כל אחד מחצית השקל למען לא ישלוט בהם הנגף, ומה היה לו להתנגד למלך בדבר שבנקל לתקנו. ע״כ נלע״ד לבאר את הכתובים עפ״י עומק פשוטם, ואם כי בכל דברי תוה״ק יש דברים נעלים הרבה מהשגתנו, עכ״ו גם הפשט הפשוט הוא אמת.

הנהגת המדינה. בנסיה חפשית ושלטון יחיד.

בהנהגת המדינה יש ב' הנהגות: א) הנהגת כנסיה חפשית (רעפובליק), ב) ממשלת מלוכה (מאנארכיע). בכנסיה חפשית כל עניני המדינה נחתכים עפ"י רצון העם או באי כחם. בממשלת מלוכה כל עניני המדינה נחתכים עפ"י רצון המלך כי הוא טושל יחידי. והנה בכנסיה חפשית הפקודה לספור את העם היא רק למובתם ולכבודם, למען יודע שמות אזרחי הארץ הראויים לחוות דעתם בכל דברי המדינה, בכדי שיצא לאור בכל דבר מעניני המדינה אם הרוב מסכים לזה או לא. אבל בממשלת מלך הפקודה לספור את העם היא רק לרצון המלך, אשר יאבה לדעת מספר עבדיו אנשי מדינתו לעניני מס ולצבא החיל וכדומה. והנה ידוע כי מלכי קדם לפני אלפים שנה היו עריצים, אשר לפני מרביתם הלך שוד ורצח. א"כ איפוא כאשר עלה על רצון המלך לצוות לפקד את העם, כלם נבהלו ונמגו וחיל ורעדה אחזתם, כי חשבו שהמלך שואף לבלעם חיים הם ורכושם יחד והפחד והבהלה הזאת פעלו מאד גם על רוח העם ובריאותו. ואף כי קרה לפעמים מלך חסד אשר לא חשב להרע לעמו, ותכלית המספר היתה למובתם לעניני סדר והנהגה נכונה, אבל מהרגל באי יושר של מלכי תבל לא נתן העם אמון גם בפקודה שכוונתה למובה ונשאר בפחדו הגדול. ועפ"י זה תתבאר על נכון כוונה הכתובים. כאשר רצה הש"ת להורות סדר נכון בהנהגה הכללית של הלאום צוה לפקדם, ובאמת כפי מצב ישראל במדבר שהיו אז כנסיה חפשית, היה המפקד לכבודם ולטובתם כנ"ל, וזמ"ש כי תשא [את ראש בני ישראל וגו', רצונו, שהיא נשיאות ומעלה להם. אמנם להזהר פן יפחדו בראותם רבר חדש כזה ויחשבו חלילה, שברצון משה למשול עליהם כמלך ממשלה בלתי מוגבלה ורוצה למנותם כדי לדעת מספר עבדיו, — ע"כ צוה ה' "ונתנו איש כפר נפשו לה' וגו'". רצונו שלא תכריחם על זה, ונהפוך הוא, כי תציע לפניהם, שכל אחר יתעלה עי"ז לחוות את דעתו באספת העם על כל עניני העם, וע"כ לא יתקבלו במספר כי אם אלה שישלמו בעד זה כפר נפשם, באופן שיראו בעצמם כי דבר זה הוא להגרילם ובשטחה ירוץ כל אחר לשלם הכפר, למען יהיה גם הוא במספר. וזה טה שנאמר "שאו את ראש וגו' כל יוצא צבא וגו'", רצונו כל הראויים לבא באספת העם לחוות דעה כנ"ל. אולם ביטי דוד, שכבר נתבטלו מהיות כנסיה חפשית, וכל עניני המדינה היו ברבר מלך שלטון, רצון טושל יחיד, עיקר המפקד היה רק למען ידע המלך מספר עמו עבדיו, וזה גרם לפחד ועצבון אצל העם, הגם שדוד מלך הסיר היה ולא חשב להרע אלא לעשות סדר נכון בהנהגה, אבל העם לא האמין כנ"ל.

העולה לנו מכל הדברים הנ"ל, כי הסדר וההנהגה הם הכרחיים לעם ונצטוינו על זה בתורה באופן שיהאיטו בנו האמונה הטהורה ויראת ה' ברה עם הנהגה ודרך ארץ ומרות היותר טובות, ואז יקוים בנו באמת "ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה". אבל היראה והאמונה החיצונית בלי לב ודעת, בלי מדות טובות, בלי סדר והנהגה גרוטות לחלוטין התורה וכבוד שטים בעיני האומות, כאשר בעו"ה נתקיים בנו היום. כן להיפך הציוויליואציע החפשית

להתנאות ולהתנשא בדברי הבל ורעות רוח לאמר כי איש משכיל הוא וידע להלוך לקוח הדור החדש וכל רוח נכון אין בקרבו, רק לבי בוער באש להשוקת החבל ולהבלי מחמדיה, היא היא המהרסת כל אשרו בזה ובבא, משחיתה ומהרסת כל קשר מדיני. וזה שאמר הנביא שמתנבא על חעת המובה היעודה, כי ישובו ישראל לשמור את התורה על שלמותה ותקונה בבל הפרטים כנ"ל „והיה כמקום אשר יאמר להם וכו' יאמר להם בני אל חי", ומסיים שזה יהיה בשיתלכדו אצלם ב' הדברים והוא „וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את ה", היינו כשיתלכדו צדק ומשפט עם אמונה לטוב לנו כל הימים.

עבירות והרגל. [תרכ"ד]

כמה עבירות חמורות שהורגל בהן העולם אינן נהשבות בכלל. „קשה עונשו של מדות יותר מעונשו של עריות" (יבמות דף כ"א), ואעפ"כ כמה נכשלים בזה בעו"ה, וכמה מיני ערמה ומרמה יאונאה וגנבה וגזלה בממחר, ממש אין לך מסחר שנגמר בהיתר גמור. איי לנו מאותה בושה איי לנו מאותה כלימה! והסבה לזה היא רק רוב ההרגל בעבירה, שהרי אם היו רוצים ח"ו לנקח לאיש יהודי את נקנו, ודאי היה נותן עבור זה כמה כסף כדי שלא לעבור על לי"ת שבתורה, כן אפילו עבור מצות עשה כמו אתרוג וכדומה, ועל כמה לאיין דאורייתא התמורים לטאד עוברים ממש על אנורת כסף אחת.

חלול השם. [תרל"ד]

העבירה היותר חמורה היא חלול ה' הגדול והנורא כמבואר שילהי יומא דף פ"ו, וחלול ה' היותר גדול המאריך גלותנו והמעכב גאולתנו ופדות נפשנו הוא אשר ע"י רוע מעשינו יחולל כבוד אותנו בגוים לאמר: ראו מעשה העם הזה, אשר לפי דעתו הוא הנבחר מכל גויי הארצות להיות לעם סגולה עליון על כל, ומעשיו גרועים ואבדה חכמת חכמיו ודעתו שפלה וגם באמונתו ערב אמונות שוא ומפל ועוד הגדיל כי עשה את המפל לעיקר.

מטרת התורה.

כל התורה קדושה וטהורה משיבת נפש, כל תרי"ג מצוותיה בכל פרטיהן הכל מרועה אחד נתנו, וכל המשליך יפורק מאתו עול מצוה אחת ח"ו מפר בריה, אבל עכ"ז לא נעלים עין מלפקח שבלנו, כי כל התורה נתנה רק לאשרנו בזה ובבא, וכל המצוות שבין אדם למקום הן במטרה לזכך ולרומם את שכלנו, שתהיינה לנו דעות נעלות ואמתיות מאירות כשמש בצהרים ולטהר את לבבנו ממדות רעות ומתאוות מגונות ופחותות, א"כ מי שלא מהר את לבבו ולא רחץ את כפיו מדברים שבין אדם לחברו ולא השקיט הטית לבבו מתאוות מגונות, גם שכלו לא נזדכך רק נשאר בדעתו המשובשה, אזי כל עבודתו למקום לא נתקבלה וכל פעולתו מאפע.

תעודתנו להאיר את עיני העמים באמונת ה' אחד ודרכיו הישרים. נחקרה נא לדעת מה המה התיכונים, אשר על ידם נשיג את המטרה הנשגבה הזאת. הלא גם בהשקפה הראשונה

נבין, כי זה רק ע"י הנהגתנו הטובה הן בדעות הן במדות והן בתהלוכות העולם כאשר יכירו כל יושבי תבל, כי חכמתנו רבה ודעתנו נשגבה, כן מדותינו נעלות ונכבדות לישא וליתן באמונה עם כל איש, להזהר מכל חמס ותרמית, שלא לשלוח בעולתה ידינו, כן יודעים אנו להתהלך בנעימות ובנחת כראוי לאדם השלם, כן לחונן ולרחם את כל הנברא בצלם אלקים, — אוי יכובד שם ישראל בגויים ויאבו ללמוד את דרכיו וללכת בארחותיו, כאשר הבטחינו ה' יתע' בדברים כ"ו „ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לשם ולתהלה ולתפארת" וכאשר נתקיים בצור חוצבנו ממנו, אבינו אברהם, אשר בגודל חכמתו וצדקתו כי רבה משך אחריו לאהבו ולכבדו את מלכי ורוזני הארץ.

עתה נשוב ונתבונן, אם הולכים אנחנו בדרכי אבינו אברהם, או לכל הפחות אם מתאמצים אנחנו ללכת בדרכיו. הלא נשכבה בבשתנו ותכסה כלימה פנינו באין מענה, כי המעט לנו אשר לא נתאמץ לילך בדרכיו הישרים, אבל נהפוך הוא, כי נתאמץ להשחית זכרם מלבבנו. חכמות ומדעים מרבית המונינו יתעבום וירחיקום עפ"י עצת ואוהרת העומדים בראשם, אשר זה דרכם חושך למו ויכו את העם בסנורים וגם איזה רבנים מחזיקים בידם בשגגה או בזדון. השפות הנחוצות לחברת האדם ובפרט שפת המדינה גם זה לא התירו רק בדוחק ובקושי גדול ללמדן בשעה שאינה לא יום ולא לילה לידע לצפצף בהן איזה פטפוטי תיבות ואז חכים יתקרי. אבל כל זה לא הספיק להם, עד כי מצאו עוז בנפשם לגדור גדר גם על לטוד תורת משה ונביאי ה' וכתבי קודש, פן ימשיכום יותר מדאי, רק ידלגו מפרשה לפרשה ומספר למספר. והמעט אשר ילמדו לא ידעו מעולם הפשט הנכון והפשוט, רק על כל קוץ יאספו דרשות ורמזים חמרים חמרים, אשר אין להם טעם וריח, והלמוד כילי עלה קמשונים דרדר וחוח. הוי ואבוי ! דברי נביאנו, אשר בשלהבת יה הטיפו מפיהם אמרי קדוש ישראל ובשבף רוחם יהתלהבות נפשם הוריקו נחלי אש להבעיר את לב השומעים למוסר ה' בדעות טהורות וטצורפות ומדות נעלות ונשגבות, אשר אין ערוך להן, כי גבהו מרום בן תמותה, וכן כל חכמי האומות ומליציהן הישרים ישתוממו על המחזות הנשגבים האלה, אנחנו בני ישראל נרחיקם כמו זרה. הה, כאש יקד לבבי מדי זכרי זאת !

מצבנו במדות וברוך ארץ

נשוב נא לראות מה מעשינו בפועל, ובאיזה מצב עומדים אנחנו במדות. הנה ידוע, כי משטינינו ומנדינו יתנו את שם ישראל לגדופים בהרבה מכ"ע לאמר : עם ישראל מדותיו נשחתות מאד, את חוקי הממשלה מעולם לא יאבו לקיימם באמת, משאו ומתנו עם אזרחי הארץ, אשר לא מבני ישראל המה, מלא תרמית, מעות גוי מותר לו, אברתו לא יאבה להשיב וכדומה. והנה באמת יודעים אנחנו, כי רק רוח השנאה מדברת מתוך גרונם, וכאשר נביט בעין חודרת נראה, כי גרגיר חול נדמה להם להר גדול. הן אין כל אומה ולשון בתבל, אשר כל העם יאחז בצדק דרכו. יש צדיקים וטובים ויש רעים וחטאים. וכאשר נערוך ערך הטובים אל הרעים בכל עם ועם נמצא, כי ערך מספר הרעים נגד הטובים הוא הרבה פחות

בישראל מאשר בשאר האומות. עוד זאת: גם עושי הרע בישראל לא יכבד כ"כ עונם נגד עושי הרע בשאר העמים. אמת, כי נמצאו אנשים בישראל הרוצים להשתמט מעבודת הצבא, אבל בלי עזר לכך מאותם האנשים, אשר להם יד ושם במשרת המדינה, לא היה ביכלתם להוציא חפצם לאור. ועתה במי גדולה האשמה, אם באיש מישראל, אשר בכדי להציל את נפשו הוא משתדל לעשות נגד הצדק, או בעוזרו, אשר עבור בצע כסף יעבור בזדון על פקודת הממשלה ומעות משפט? כן נמצאו אנשים בישראל, אשר ישלחו בעולתה ידיהם, אבל רב יותר מספרם בין שאר לאומים. רק לעתים רחוקות יקרה בין בני עמנו להשפט על ריציחה וגולה בפועל ואצל שאר לאומים אין זה מקרה רחוק כ"כ.

אבל בכל זאת אין זו תשובה מספקת עבורנו, כי הלא אנחנו העם הנבחר מקדם מראש, וא"כ איפוא על כולנו החובה ללכת בדרכי צדק וישר ולהראות לכל את צדקתנו, אשר לא ימצאו אף שונאינו שמץ דבר לערער עלינו, ואף כי גרים אנחנו במדינות שאנו יושבים בהן, ע"כ עלינו צלהזהר מאד משמץ דבר עולה, כי איש אחד יחטא ועל כל העדה יצא הקצף. וכבר הרביתי כמה פעמים לעורר את לב בני עמי על זה, כי חובה עלינו להזהר בכל שמץ דבר עולה נגד לא ישראל יתר הרבה מאשר נגד ישראל, כי זה נוגע לחלול השם, אשר הוא החטא הגדול ביותר, וגם כל התקון הצלחת עמנו תלוי בזה.

תהלוכותינו במנהגי דרך ארץ פרועות מאד עד כי היינו לשמצה ולחרפה וכל זה באשמת התועים או המתעים, אשר הכניסו בסוג אחד חוקות הגויים הקדמונים ל"ע, אשר הוזהרנו על זה שלא ילך בחוקותיהם, וחוקי דרך ארץ הנוהגים בין הגויים, אשר אנחנו יושבים בתוכם. הלא גם רביתינו בעלי התלמוד ז"ל לא בושו ליתר "פרסאי בהלכות סעודה בקיאי מינן" ולמדו מאתם הנהגות בדרך ארץ.

אחרית דברי בזה, עלינו ללמוד מקדוש ה' הרמב"ם ז"ל אשר כתב בפירוש המשניות בסנהדרין פ"ו על משנת כל ישראל וז"ל הטהור "וחי השי"ת כי הבה הזאת מאבדים הדרת התורה ומאפילים זהרה ומשימים את תורת ה' בהפוך המכוון בה לפי שהשי"ת אמר בתורה התמימה אשר ישטעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, והכת הזאת מספרים משפטי דברי החכמים ז"ל שכשוטעים אותם שאר האומות אומרים רק עם חכם ונבל הגוי הקטן הזה" ע"כ. וזה מתאים לדברינו שכוונת התורה היתה, אשר ע"י פרסום התורה וחוקותיה הישרים יתרומם שם ישראל בגוים ותתפרסם חכמתם הרבה, יא"כ איפוא אם נלך לאור התועים או המתעים חשך לאור, הלא נהיה לבוז ולחרפה כלאומים, ואין לנו תקוה לחזור למצבנו הראשון רק באשר נרחיק מאתנו אור המתעה של אלה האנשים ואז נאיר באור ה'.

והנה כאשר אמרנו עיקר מטרת התורה ומצוותיה הוא להישיר את האדם בדעות שלמות ובמדות ישרות, ואם יהיה פחות במדות אזי כל מצוותיו אין בהן חפץ, כמו שאמר הנביא "למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' וגו' כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי וגו' חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל און

ועצרה וגו' ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם וגו' ידיכם דמים מלאו. רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם וגו' דרשו משפט אשרו חמוץ וגו'" (ישעיה א', י"א-י"ז). וכן אמר עוד "והכוה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמון ראשו וגו' הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגו' הלא פרס לרעב לחמך וגו' אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח וגו'" (ישעיה נ"ח, ח'-ח').

ועתה נחזה נא את מצבנו בדבר גדול זה. במצוות שבין אדם למקום רוב עמנו מדקדקים עד שידם מגעת. לפני חג הפסח רבו כמו רבו השאלות אצל כל רב בעירו על חשש תערובות משהו חמץ ועל נעולי בלים וכדומה. אבל מועטים המה בני עליה אשר יתבוננו, שאם ככה אנחנו מהדרים בנעולי בלים מחשש חמץ, כמה יש לנו לעיין בנעול ושהרת הנוף מגזל וראי, במה נגעול את כפינו מגזלה, גניבה, אונאה וכדומה, במה נגעול את פינו ולבבנו מלה"ר ורכילות, הלבנת פני חבירו, שנאה וקנאה וכעס וגאוה. מר"ה ועד יוה"כ מדקדקים הרבה במצוות, ואף כי המנהגים הנוספים חמורים עוד יותר מדברי תורה, טי לא יקר בר"ה לקיים מצות תשליך, טי לא יאמר אצל הנהר גם הבקשות של המקובל הרב ר' חיד"א ז"ל, טי לא ינער בשולי בגדיו בכל לבבו את חטאיו אשר היו למעמסה וברגע אחד ישליכם למשואות נצח, אבל מי יזכור ברגע זה להשליך ולנער גם מביתו וחנותו את המשקלות והאיפות הבלתי צודקים, או האם יתבונן אופי צריך להסיר את בגדיו מעליו ולסלק את נשיו או להשיב את הגזילה אשר גזל? ימה יועילו לו ידיו וכוונתיו ונעור בגדיו ושאר פעולותיו, אם לא יתקן את אשר עות? הכל יקיימו בעיוה"כ מצות כפרות, מכילה בנהר, ל"ט מלקות אבל מה תועיל לו שחיטת העופות הבלתי אשטים לכפר על מעלו, אם לבבו לא נשבר בקרבו? מה יועילו לו כל נחלי קדומים אם הוא טובל ושרץ בידו? מה יועילו לו כל מלקויתיו אף אם ילקה כהנה וכהנה, אם לא יעזוב דרכו הרעה? אוי לנו, כי ברוב אולתנו שגינו ונקוה לאור והנה חשך ובאין עינים נגששה.

מחלוקת [?]

עוד זאת רעה חולה ראיתי בין יראי מדינתנו והוא כי ירבו לחלוק על הבתות החדשות, אשר לא יעשו כתורה, לבותן ולגדפן ולרדפן בכל יכלתם. עיקר טענתם הוא, כי כל ישראל ערבים זה בזה, אבל שכחו, כי זהו דוקא כשיש בידם למחות, אבל אם אין בידם למחות פטורים מהערבות, והנה אם כל העדה כולה שומרי תורה ומצות ואיש אחד יפר תורה אפשר שביכלתם למחות בבזיונות וגדופים. אבל כשאנשים רבים יפרדו ויבדלו מהכלל ואף כי מרינות שלמות, היש ביכלתנו למחות בידם? הלא רק נוסיף אש ונגדיל המדורה. ע"כ עלינו להשקיט מריב ולהשבית מדון ונאמר אעפ"י שחטאו ישראלים הם, אחינו הם ולא ידח ממנו נדח. אבל להגדיל מדורת המחלוקת ולהבעיר אש המדון, הלא בזה רק נחלל את שם ה' ושם ישראל בלאומים. וזאת נ"כ קללה גדולה מקללות שבת"כ שאה"כ "ובשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אין ולא תהיה לכם תקומה לפני אויביכם", ואמרו ע"ז חז"ל "ובשלו איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה" (שבועות דף ל"ט) ואמרתי להקשות, דמאחר שבת"כ אירעי בחטאי הכלל ומאחר שכולם יחטאו

הלא כל אחד נענש על עבירותיו ולא נצרך להכשל בעה הערבות. ואמרתי שזוהי כונת הכתוב שזה גופא היא הקללה היותר גדולה שיכשלו איש באחיו כמפני חרב, ורודף אין, רצונו, שיברחו אחד מפני חברו כמפני חרב בלי רודף, והטעם שכל איש יגור פן יהיה נלכד בעונות אחיו, ועי"ז יבאו לפחדות ופרוד הלבבות עד שלא תהיה להם תקומה לפני אויביהם. והנה כבר נתקיים זאת בזמן הבית בעוה"ר שטלחמת האחים הורקנום ואריסטובלוס הביאו עלינו את הרומיים, ואחרית הדבר היה שנחרב בית מקדשנו ותפארתנו וגלינו מארצנו, ועדיין מרקד ביניני בעה"ה להבוות את שם ישראל בגויים ולתת את כבודו לשטנה, והא שאמרו בגמ' מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה, רצונם שאל"כ לא היה מקום למכשול זה כלל, ואף שבאמת בהתחלקות הכלל בטלה הערבות כנ"ל דק ישה קללם שיפלי ברשת השניאה לחשוב שעדיין הם ערבים ועי"ז ירדפו איש את אחיהו.

הסבות לפחיתות המדות. [תרל"ד]

סבות הדבר שהיו בעוכרנו בפחיתות המדות הן שלש: — א) נתפרסמו ונתפשטו בעמנו פודות התורה והמצוות, עד כי כל אחד מרמה בלבבו, אשר כבל מעשיו ותנועותיו הוא בוקע רקיעים ובורא מלאכים ומנהיג עולמות לאין קץ, יבאלו נטל ההנהגה בבד על הבורא יתעלה ויתרומם שיצטרך הלילה לעזור ומיוע מאנוש רמה ותולעה. אנו שוכחים, כי בעודנו פה על הארץ בחומר העבור כל מעשנו וחסדנו הם כמאמר הכתוב „כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה וגו'" (ישעיה מ'), ואם לא ירעו ולא ישחיתו גם לא ייטיבו מאומה לאבינו שבשמים, כי הוא נעלה מכל וא"צ לעזר ומיוע, ומה ביכלתנו שפלים ונבזים פה עלי האדמה לפעול גדולות ונצורות בשמי השמים, וכמאמר הכתוב (איוב ל"ה) „אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו, אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח". [ועיין ירושלמי נדרים פ"ט הלכה א' דפריך ויפתחו לו ברבים שבינו למקום ומשני דאין דבר שהוא נוגע למקום ומביא הכתוב הנ"ל ועיין בראש"ש נדרים פ"ט סימן א']. אמנם המצות באו לתקן אותנו להישיר אותנו בדרך הישרה בדעות ובמדות, למען נאריך ימים פה בשובה ונחת ואח"כ תשוב הנפש האלקית טהורה ונקיה למעין אביה, אבל אנחנו בגודל גאותנו וסכלות לבבנו נפתינו לחזות משאות שוא ומדוחים, כי נלחם בטלאבי שחת ונהיה לעזר להנעלח מכל בהנהגת עולמות אין קץ, ע"כ נשכח מאתנו עיקר מטרת התורה ולא נתאמץ להטיב דרכנו בפועל לנקות עצמנו מעול וחמס, כי מי שעלה למדרגה רמה כזאת להתגבר על מלאכי מעלה ולהיות שותף להקב"ה, היש לו עוד להתבונן לדברים קלי ערך, אשר בארץ יסודם, כמו עול וחמס ותרטית וכו', הלא בתנועה אחת ינענע בכל העולמות ויגזור על צבא מרום במרום וחושך ישים לאור ואור לחושך, מר למתוק ומתוק למר, והנה תורתנו הקדושה והטהורה ציורה לפנינו בקצור תועלת התורה והמצוות, שהן לא נתנו לריק חלילה אא למען נחיה ונאריך ימים, כמש"כ „כי לא דבר רק הוא מכם, כי הוא חייכם [ר"ל חיי הנפש האמתיים] וכדבר הזה תאריכו ימים על האדמה וגו'" (דברים ל"ב), ר"ל גם

האושר וההצלחה בעוה"ז תשיגו ע"י קיום התורה ומצותיה בנ"ל. ואמרו בסוכה רב אחא ב"י הוה ממטי ליה ואמר גירא בעינא דשמנא, ר"ל השטן הפנימי ז"ל הוא השטן הוא היצה"ר, ואמרו בברכות ס"א כי היצה"ר יושב בין מפתחי הלב, אבל מה יועיל לו להאדם שיכוון בעת הנענועים להמית השטן הרובץ בעמקי תהום וזורק עליו חצים למרחוק, בשעה שהשטן אורב לו בחדרי לבבו ומצחק על הלמותיו באמרו: זרוק חציך רחוק רחוק לאבדני יאנכי הנני יושב ספון בחדרי לבבך באין מחריד.

הסבה השניה היא, כי רוב עמנו נזורו אחור מלמוד תנ"ך, המלאים מוסר וארחות חיים על כל גוויותיהם, והכל רצים אחר התלמוד, אף מאן דלא ידע צורתא דשמעתתא. ואם כי באמת מי שיש לו רעיון זך ושכל נקי יודלה מים התלמוד פנינים ודברי חפץ להלהיב את לב האדם בקניית מדות טובות ונעלות, אבל המה מפזורים בים זה הגדול ורחב ידים וצריך לב רחב ושכל חר לקבצם ולאספם. לא כן בלמוד תורה ונביאים, שכל איש ישר אשר יהגה בם יבין את נועם מוסרם ברעות ובמדות, זולת איש מתעקש לעות את הישרים ולהוציא המקראות ממתק דבריהם הפשוטים לדרוש בהם תילי תילין *).

המוכיח. [תרלי"ד]

אומרים, איך ימצא המוכיח עוז בלבבו להוכיח לרבים, והוא בעצמו לא ינוקה מחטאים מחולל מפשעיו. והמערערים עוד מגדילים את הטעם הזה לעולל עלילות על המוכיח אשר לא היו ולא נבראו, בבדי לסתום את פיו מלהטיף אמרי מוסר, כי יאמרו לו טול קורה. אמנם לא דבר חדש הוא, כי כבר המציאו את התחבולה הזאת גם בימי הנביאים, כמו שאנו רואים בדברי הנביא "ויאמרו לכו ונחשבה על ירמיה מחשבות כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא לכו ונכהו בלשון ואל נקשיבה אל כל דבריו. הקשיבה ה' אלי ושמע לקול יריבי וגו'" (ירמיה י"ח). נחשבה על ירמיה מחשבות לסתום פיו שלא יטיף עוד דברי תוכחות, כי לא יחסרו לו כל הכחות הנעלים הנדרשים לאיש מוכיח ברבים והוא "כי לא תאבד תורה מכהן ועצה מנביא ודבר מחכם", ע"כ מה לעשות לו. נשארה לנו רק התחבולה אחת והיא "לכו ונכהו בלשון ואל נקשיבה אל דבריו", ר"ל נדבר עליו לה"ר כי הגדיל לחטוא ולא יהיה עוד ביכלתו להוכיח אותנו בשער, כי נאמר לו טול קורה. וזה שאומר אה"כ "כי כרו שוחה לנפשי", ואמרו ע"ז בקמא דף ט"ז "חד אמר שחשרוהו מא"א וחד אמר שחשדוהו מאשה זונה". ועוד אמר הנביא "הקשיבה ה' אלי ושמע לקול יריבי", ר"ל קבל את בקשת שנינו, כי שנינו לדבר אחד נתכוונו, הם מתכוונים, שלא הוכיח אותם, וגם אני מתחנן לפניך, שלא תשלחני להוכיח את בני עמי, כדברי הנביא "פתיתני ה' ואפת וגו' ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי באש בערת עצר בעצמתי ונלאתי כלכל ולא אוכל" (ירמיה כ').

*) את ההמשך לא מצאתי בין כתבי הגרש"ד זל. י. ג.

גם אני אומר, התדמו כי הפץ אנכי להיות איש ריב ומדון ולעורר עלי משטמה ושנאה בשביל תוכחתו ומוסרי? אבל מה אעשה, ה' נתן לי לב רגש לא אוכל התאפק, והיה אם אמרתי כי אסתרנה בלבבי והיה באש עצור בעצמותי ואם כי הם מצאו החבולה להעליל עלילות על הנביא למען אשר ישים מחסום לפיו מלהוכיחם. הנה טוצאים הכוכיחים בדברי השי"ת אל נביאיו עצה לבטל את התחבולה הזאת והוא "קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם" (ישעיה נ"ח). יש הפרש בין מצות שופר למצות קריאת מגילה והוא דבמגילה תנן בדף י"ט "הכל כשרים לקרות המגילה חוץ מחש"ו, ופסק המג"א בסימן תרפ"ט קט"ג דהיינו דוקא לכתחילה אבל בדיעבד יוצאים בקריאת חרש משום דקרא ולא השמיע לאזניו יצא במגילה וכן מוכח בגמרא מגילה שם! ובברכות דף ט"ו. אבל בשופר תנן ברי"ה דף כ"ז "התוקע לתוך הבור או לתוך הדות אם קול הברה שמע לא יצא", והיינו משום דאינו יוצא בתקיעתו רק שמוכרח לשמוע, והמצוה היא השמיעה, וע"כ נוסח הברכה לשמוע קול שופר, ווזהי כונת הכתוב "כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם וגו'". רצונו, על הטענה טול קורה מבין עיניך תאמר להם, שאין כוונתך להוכיח רק לאחרים, אלא כוונתך שדברי הוכחתך יכנסו גם אל לבך, כמו התוקע בשופר שאינו יוצא כ"א ששמע בעצמו קול שופר. על כן אנכי, אשר באמת לא טוב אני משאר בני עמי והנני מלא עוונות, ודאי אין כוונתי רק לעורר את לב העם אלא כונתי גם לעורר את עצמי בראשונה.

היעודים שבתורה.

[?] אמרו בת"כ "אם בחוקותי תלכו מלמד שהקב"ה מתאוה שיהיו ישראלים עמלים בתורה כו'" עיי"ש, ובע"ז דף ה' דרשו ג"כ באופן זה רק בסגנון אחר קצת "אם בחוקותי תלכו, אין אם אלא לשון בקשה כו'". במגילה דף י"א אמרו על המתניתין דאין מפסיקין בקללות "ה"ט בקללות שבת"כ, אבל בקללות שבמשנה תורה פוסק, ט"ט הני בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן, והני בלשון יחיד אמורות ומשה מפי עצמו אמרן.

היעודים ליחיד. והנה באשר נתבונן ביעודי הברכות והקללות נמצא שייעודי משנה תורה שנאמרו ליחיד לפעמים קרובות לא נתקיימו כלל, ואנו רואים צדיק ורע לו רשע וטוב לו.

צדיק ורע לו רשע וטוב לו. אמת שעל שאלה זו כבר באה תשובה ברברי הנביא "עקב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו, אני ה' חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו" (ירמיה י"ז). רצונו, איך יכול האדם להקשות קושיות על הנהגת ה' לאמר מפני מה צדיק ורע לו רשע

וטוב לי, יהלא שניהם גם יחד נעלמו מאתו. הן האדם לא יראה בחדרי לב רעהו, ומי שנראה לעיני אחרים לצדיק, יתכן, כי רק מסוה הצדק שם על פניו ושבע תועבות בלבו, ומי שנראה לרשע, יתכן, כי לבו טוב והוא מסתיר צדקתו. עוד זאת: גם הטוב והרע לא נוכל לדעת, כי יתכן להיות, שאנו רואים איש מצליח תמיד ולו עושר ונכסים כבוד ותפארת, עכ"ז מכאובי לבבו, אשר יש לו מסבות נעלמות, יציקוהו עד מות עד כי ישלח יד בנפשו, וכן להיפך, איש עני ואביון השמח בחלקו והוא טוב לב תמיד. וזה אמר הנביא "עקב הלב מכל" ולא נוכל לדעת מי הצדיק ומי הרשע. עוד זאת: "אנש הוא מי ידענו", רצונו, אם כי אנחנו מקנאים בהצלחתו, עכ"ז יתכן, כי אנוש לבבו מתכאובים ודאגות שונים. ע"כ רק "אני ה' חקר לב ובחן כליות ולתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו", רצונו אני יודע העלומות לבבו ואני יודע איך לשלם לו בטוב או ברע.

ואם כי בתורין זה מיושבות כמה תמיהות, עכ"ז עדיין אינו ישוב בלבי, כאשר אמר הנביא בעצמו "צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגד" (ירמיה י"ב). רצונו, הן אמנם שהקושיא מפני מה יש צדיק ורע לו בפני עצמה אינה קושיא, כי מי גבר יאמר זכיתי את לבי טהרתי את מעשי, אבל בצדיק הדבר, שאנו רואים רשע וטוב לו, נשארה הקושיא, כי מאחר שאותו האיש הוא רשע ואעפ"כ טוב לו, א"כ מדוע יגרע הצדיק ממנו, אף שבודאי נמצאים גם בו חטאים, עכ"פ הוא טוב מהרשע, וזה אמר "צדיק אתה ה' כי אריב אליך", רצונו, כשאשאל הלא צדיק אנכי ויטריע מצאוני צרות רבות ורעות בזה אתך הצדק, כי אדם אין צדיק בארץ יגר, "אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה", רצונו, הלא הם בודאי גרועים ממני ומדוע זה תצלח דרכם ודרכי נסתרה.

רעיון זה אנו מוצאים ג"כ באיוב יו"ד "הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך ועל עצת רשעים הופעת, העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה, הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר, כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש, על דעתך כי לא ארשע ואין מידך מציל, ידיך עצבוני ויעשוני יחד סביב ותבלעני". רצונו, שמתפלא על דרכיו יתברך משתי פנים: א) הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך? ב) לו אשקיט המית רוחי' ליטר כי הצדק אתך נגדי להוביחני על עוונותי, אשיב להתפלא, מדיע זה על עצת רשעים הופעת? והוא כטענת הנביא ירמיה כנ"ל, אח"כ הוא הולך ומרחיב שענתו, כי הן האדם יתכן שימאס ויריץ את מפעלו משתי סבות: א) כי רק עיני בשר לו, מקודם רמה בנפשו, כי המפעל יהיה טוב וישלם, אבל שנה ברואה, כי יצא רע ומקולקל ע"כ שב גם הוא ויתאסה. ב) בעת בחרותו ובחו כח עלומים היה ביכלתו להשניח על מפעלו ולתקנו, אבל בוקנותו כשכחו עוביהו והוא חלש אין אונים, אין ביכלתו עוד להתבונן בהטבת מפעלו ע"כ יתאסו וישליכהו, אבל אתה ה', הן שתי הסבות לא יתכן אצלך: העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה לשנות במעשה ידיך? או הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר, אשר תשיגהו החולשה באחרית ימיו? אח"כ הולך ומבאר התמיה השניה: כי תבקש רק לעוני ולחטאתי תדרוש

ומהרשעים תעלים עינין, האם הסבה לזה שעל דעתך בי לא אירשע, ע"כ אם לא העגישנו בעת, אזי לא תשיגני עוד נקמתך בי אשוב בתשובה, ולפיכך אתה ממהר לעשות בי נקמתך, לא כן הרשעים, אשר לא ישובו מדרכם, לכן אתה מאריך אפך למען תרדפם באף כשישובו לחטא במאמרם ז"ל בסיטה דף ב' על הכתוב „בסאסאה בשלחה תריבנה", וא"כ איפוא „אין מידך מציל", רצונו, שאין שום הצלה מנקמתך חלילה. אבל גם זה לא יתכן על הבורא יתברך, אשר הוא טוב לבריותיו, שיאבה לנקום במעשה ידיו ולהקדים הפורעניות לתשובתם למען לא ינקו, אם לא שנאמר, כי „ידיך עצבוני ויעשוני יחד סביב ותבלעני", רצונו, שמכרם מראש ברצה אותי למשחק לך אשר תבלעני אח"כ, וזה ג"כ בלתי יתכן לומר כן, וא"כ נשאר בתמיהתי. אבל היבא אנוש לחקר אליקי באשר ענוהו דעיו.

היעודים לכלל האומה. טוב הכללי והטוב הפרטי.

אולם היעודים שבת"כ שהם בלשון רבים לכלל האומה ראיני שהם נתקיימו כמעט בלם, אבל גם בזה תפוס קושיא גדולה כי על הרוב באותן המדינות ששם אחינו שומרים תורת ה' ועושים מצותיו חמה טובים ולוקים שפלים ונעולים, ובמדינות ששם אחינו במעט השליכו תורת ה' אחרי גוֵם ומאנו ללכת בדרכי אבותיהם וישן מפני חדש הוציאו המה בגרם המעלה והצלחתם עלתה בפורחה, ומדוע יהיה זה ככה? ע"כ נראה לי לבאר פה דבר אחד עיקרי, אשר במעט רוב בני עמנו חעלימו עין מזה, והוא כי מעשה הטוב הכללי ימעשה הטוב הפרטי לא ישתוו זה לזה, וחטאי הפרט יבדלו מחטאי הכלל באיכיתם ומהותם. למשל, האיש אשר יזיר את עצמו מכל תענוני העולם דבר אין לו עם יושבי חלד, לא יאבה לדעת מעניני העולם ולא ידע אף צורתא דמטבע, מתבודד בחדרו בטהרה ופרישות ועושה טוב כל היום בתורה ובמצוות שבינו לבין קונו, — הלא בגדר הפרט, חיינו הוא בפני עצמו, צדיק גמור הנהו, אבל בגדר הכלל איזה תועלת וטובה ממשית תצמח מאיש כזה לאחיו ולעמו? זעקת דל לא ידע, לעשות טוב לעמו אין ביכלתו, וכל הדברים שבינו לחברו דבר אין לו עמהם. א"כ איפוא לענין טובת הכלל צדקתו שבינו למקום אינה מעלה ואינה מורידה, ולו היו כל האנשים במותנו הלא אז לא היתה שום אגודה כללית בישראל. ונהפוך הוא, האיש שעוב את תורת ה' ומצותיו בינו למקום לא ישמור, אבל לו לב טוב לרחם על דלים ואומללים, לעזור לאחיו, להציל לקוחים למות יהוא יפעול טובות וגדולות לעמו ויגן על כבודו, הן זה האיש בפני עצמו, רצוני לענין התורה והמצוות שבינו לקונו, הלא הוא כרשע גמור, אבל לענין הכלל יבול להחשב לצדיק, ולו ילכו הרבה בדרכיו לטובת האדם והעם אזי הארץ ההיא תהיה ארץ בריכה והעם חיושב בקרבה מאושר ומוצלח. ע"כ נראה ליטר, שיעודי התורה בעונש הכלל על עברם את התורה והמצוות, העונש הוא רק על עבירות הנוגעות לכלל והן שנאת חנם, מחלוקת, התרחקות מעניני האומה, מפשות הלב להיות נבדל מחברה אנושית וכדומה, ובפירוש אמרו רז"ל עה"כ חבור עצבים אפרים הנח לו, אפילו אם הם עובדי ע"ז מאחר שהם

בההתחברות השית מוחל להם. והו דוקא לענין קיום הכלל והצלחתו, אבל עכ"ז הקב"ה נפרע מכל אחד ואחד בפרט לשלם לו כפי מעשיו בזה או בבא. ואם כי נמצא עונש בקללות שבת"כ על עבירות איזה מצוות שנראות רק כמצות פרטיות אבל המתבונן בהן יראה, שהעבירות שנזכרו בפרשה זאת כולן הן על מצוות כלליות, רצוני, שאושר הכלל ותקון האומה והארץ בכלל תלוים בהן. א"כ איפוא סרה הקושיא אשר עמדנו עליה, דהן אמת, שבמדינות שהזכרנו אחינו מלאים תורה ומצוות, אבל זה רק בדבר הנוגע לאיש איש בפני עצמו. אבל במה שנוגע לטובת הכלל הם עומדים מרחוק ואין מהם חולה על זה ויעברו על זאת בזדון או בשגגה. הקנאה והשנאה גדולות למאד, הם מפורדים לכתות שונות מחמת הלוקת דעתם באופן עשיית איזה פרטי מצות, ובת אחת תרדוף וגם תלשין על רעותה. חכמתם נסרחה, לדבר בשפת המדינה לא ידעו עד כי אין ביכלתם גם להצדיק את עצמם נגד עלילות ושקרים, אשר יפיחו עליהם צוררים. אין להם שום סדר והנהגה כללית, לא ידאגו לפרנסת בניהם עת כי יבאו לימים וכל אחד סומך על הנס. כללי של הדבר, כל הדרכים הטובים לטובת הכלל הנמצאים בתוה"ק, להתבונן עליהם השליכו אחרי גוום וילכו להם בדרכי חשך ועקלתון, וא"כ הלא בצדק נתקיימו עליהם כל היעודים מעונש אשר באו בת"כ. ולהפך בני עמנו אשר במדינות הנאורות, עם כי עברו תורה חלפו חק ויקבלו ע"ז העונש כל אחד ואחד על מעשיו אשר לא טובים, אבל עכ"ז במצות הנוגעות לכלל החזיקו בהן למאד. הם מקדשים שם ישראל ע"י חכמתם והנהגתם, מניעים על עמם ומשתדלים להסיר כל תלונה ופורעניות מעל ישראל ולהגדיל כבודו בעמים. כן נתחברו באגודה לעדוד בלא לב ולב לתועלת והרמת כלל ישראל בלא שנאת חנם ביניהם. ע"כ איפוא בצדק נתקיימו עליהם היעודים הטובים שבת"כ והרעות לא נגעו בם.

מדוע בתורה רק יעודים גשמיים.

והנה רבים נתקשו, מדוע נמצאו בתורה רק יעודים גשמיים הן בשכר והן בעונש, ויעודים רוחניים לא נזכרו כלל. אבל הנראה דבאמת היא פחיתות לעבוד את ה' בשביל תועלת שכר או לפרוש מן החטא מיראת העונש, כמו שאמרו חז"ל באבות „אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס". ע"כ לא בא בתורה שום יעוד רוחני. אילם היעוד הגשמי בא רק להורות לנו בחינה נכונה אשר על ידה נדע, אם אנו הולכים בדרך התורה, כי האדם יכול לתעות בדרך תהו ולחשוב כי הוא צדיק וחסיד בכל מעשיו ודרכיו, כאשר בעוה"ר אנו רואים כן בדורנו דור תהפוכות באיזה מקומות שחושבים את עצמם לעמוד, עולם מוסדי דור ודור, אף כי רוב הטרדות הטובות שמנו חכמים לא מצאנו בם. אדרבא איש את רעהו יונו ובדומה. על כן נתן לנו הכתוב בחינה והיא „אם בחוקותי תלכו וגו'". א"כ כל זמן אשר אנחנו למטה ולא למעלה, שפלים, דלים ונבזים, הלא נדע כי רחוקים אנחנו מדרך התורה והטוב, כאשר האריך בזה בתשובת בשמים־ראש המיוחסת לרבנו הרא"ש זל סימן רנ"א, עיי"ש בדבריו המחוכמים ומסולאים. ואם כי יתפלא הקורא, איך יתכן שרק ההצלחה

תהיה בחינה של דרך הטוב, הלא ידוע מאמרם ז"ל בברכות דף ז' כי יש צדיק ורע לו רשע וטוב לו, כמו שבארנו לעיל. ועוד זאת, כפי שבתבנו הצלחת הכלל תלויה רק במעשים הנוגעים בין אדם לחברו, א"כ איפוא כשכלל האומה הישראלית יתקנו דרכיהם במעשים אלה בבר יצליחו ויעלו מעלה אף אם יפירו כל המצוות שבינם למקום, היתכן דרך זה? ותורתנו מה תהא עליה? ע"ז אשיב,

הצלחתנו בתור אומה.

כי באמת הצלחת כלל הלאום הישראלי בתור אומה לא תתכן בלעדי התורה וקיום מצוות ה', כי באופן אחר במה נפלינו מכל הגוים. אמת, כי נוכל להיות מוצלחים, אבל זה לא תהיה הצלחת ישראל, כי באשר נסור מדרך התורה נתבלל בין שאר לאומי תבל ושם ישראל ישתכח מהעולם. היש אבדון בללי יותר מזה? וזה מה שאמרו בת"כ „אם בחוקותי תלכו מלמד שהקב"ה מתאוה שיהיו ישראל עסקים בתורה", וזה מה שאמרו בע"ז דף ה' „אין אם אלא לשון בקשה", רצונם, שאעפ"י שתנאי זה אינו מעכב להצלחת הכלל, אבל השי"ת מבקש מאתנו ביחוד על תנאי זה, כי באופן אחר ההצלחה יבולה להפך לכליון האומה חלילה.

וע"ד הקושיא הראשונה צדיק ורע לו רשע וטוב לו אשיב ואומר, כי ראינו אשר הנהגת הטבע הכללית שומרת חוקותיה ותפקידיה באשר שם הבורא לחוק ולא יעבור, ואם כי יקרו שנויים הם רק בדרך פרטי מטעמים בלתי ידועים לנו. כן גם במקרה האנושי יש שבנוגע לאדם פרטי יקרו שנויים, אשר יקבל עונש או שכר לדעתנו לא לפי מעשיו מטעמים לא ידועים לנו. כל זה הוא רק באדם פרטי, אבל כלל הלאום ישמור את חוקי ה' אשר קצב לו, וכמש"כ הרשב"א ז"ל בתשובותיו סימן קט"ח וסימן ת"ט „דהא דאמרינן אין מזל לישראל היינו בהנהגת הכלל, והא דאמרינן בני חיי ומזוני לאו בזכותא הליא מילתא אלא במזלא היינו באנשים פרטים", והוא מש כדברינו. ע"כ בטח נדע כשנלך בדרך הטוב האמתי כרצון התורה נעלה מעלה מעלה וכן להיפך. וזה מה שאמרו, ברכות וקללות שבתורת כהנים בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן, ר"ל דאמרן לכלל האומה ולא ישונה מזה לעולם ע"כ נאמרו מפי הגבורה משום שלעולם לא ישונה מזה כידוע מאמרם „מעולם לא יצא דבר לטובה מפי הקב"ה יחר בו". אבל ברכות וקללות שבמשנה תורה בלשון יחיד אמורות, והוא רק על הרוב, אבל לפעמים ישתנה הדבר דהיינו צדיק ורע לו רשע וטוב לו, וע"כ לא נאמרו מפי הגבורה רק משה מפי עצמן אמרן.

עם ישראל

[תרניא] לפי הכתוב והמקובל אצלנו בחר ה' בנו מכל עם ולשון להיטיב עמנו בטובות ואושר אין קץ, ולכאורה יש לתמוה הן על הבחירה והן על ההצלחה. על הבחירה, מפני מה בחר בנו ה' מכל עם

ולשון? אמנם הכתוב בעצמו אמר (דברים ט') "לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה יגו', ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך וגו'". זוהי תשובה מדויע הביאנו לאה"ק, אבל אין זה מספיק לתרץ מפני מה בחר בנו מכל העמים, כי לא כל העמים היו רשעים כד' אומות. אמנם כפי הנראה תירץ זאת הכתוב בדברים ז' "כי עם קדוש אתה לה' אלקיך בך בחר ה' אלקיך להיות לעם סגולה מכל העמים וגו' לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט מכל העמים, כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה וגו'". אבל הכתובים בעצמם נראים בסותרים זא"ז, דבכאן אמר שלואת בחר ה' בם מפני שהם עם קדוש והשי"ת אוהב אותנו ובדברים ט' אמר לא בצדקתך וביושר לבבך רק ברשעת הגוים האלה כו'. ובאמת בפי מה שראינו הנהגת ישראל במדבר היתה כמו שהעיד הכתוב "למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם ה'". ואף בשנכנסו לא"י רבים מהם "עבדו אלקי נכר הארץ עד אשר הגלם ה' מארצם ונם אח"כ בששבו בימי עזרא, אם כי רובם ככולם לא עבדי עוד ע"ז ושמרו את התורה, אבל נתחלקו לכתות שונות ועשו לעצמם רעה יותר ממה שעשה להם השונא היותר גדול עד שנחרב הבית יגלינו ונתפזרנו בכל קצות הארץ. ועדיין לא שבנו מחטאינו, ובדברים שבין אדם לחברו הננו עומדים היום בסדרגה נמוכה וביחוד בנוגע לחטא שנאת חנם, אשר מחטא זה נצטחו כל הרעות הבאות עלינו כמאמרם ז"ל ביומא ט"ו ששנאת הנם שקול כנגד ג' עבירות חמורות ע"ז ג"ע ושפ"ד, וא"כ אין לנו כ"כ להתפאר בצדקתנו ויושר לבבנו. על ההצלחה? הנה זה קריב לאלפים שנה שאנחנו בגולה מפוזרים בכל קצות הארץ דוויים ומחופים. והנה בזמן הגלות המרה פשיטא שאין ההצלחה משוקת לנו ובכל אשר נפנה הננו לאחור ולא לפנים לזנב ולא לראש, אבל גם בחיותנו על ארצנו כמעט לא ראינו בטובה מלבד בימי דוד ושלמה, ויאיה היא האישר אשר הבטיחנו השי"ת להיות עליון לכל גויי הארצות ויהי להיפך?

חכמינו ז"ל אמרו עה"כ במאמאה בשלחה תריבנה למה לי לבדר"ח ב"פ דאמר רחב"פ אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת שליחה שנאמר במאמאה בשלחה וגו' (סוטה דף ט'). והנה ידוע אשר הן בצומח והן בחי יבש"כ במדבר יש מינים אשר לא נבראו בשביל עצמם אלא רק לאיזה מטרה כללית, יבאשר נתמלאה מאתם, היינו שכבר מלאו מטרתם, אוי עברו ובטלו מן העולם, וע"כ יש כמה מינים בצומח חי ומדבר שאינם במציאות עוד. במעט כל האומות הקודמות שהרעישו את העולם בשעתן כבר אין זכר למו, כי נתבוללו באומות החיות וקיימות ולא נודע כי באו אל קרבנה. אחת היא האומה הישראלית, אשר נשארה חיה וקיימת ושוש שוטף לא הגיע אליה ועם רוב תלאותיה והצרות שעברו עליה היא באמונתה ובתורתה חזקה כראי מוצק, אות היא כי נבראה בשביל עצמה ולפיכך תעמוד בקיומה כימי השמים על הארץ, וזוהי כוונתם ז"ל בסוטה, אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת שליחה, ר"ל כי היא לא נבראה להכלית עצמה רק לאיזה מטרה ותועלת לבריאה הכללית, וע"כ אין מדקדקין

אתה על מעשיה ומניחין אותה לילך בדרכה הרעה עד שתטלא מאתה ולא תהיה מאתה שום תועלת ואז ישלחו אותה כליל מן העולם. וא"ת מדוע אין מדקדקים אתה ליסרה על חטאתיה בכדי שתיטיב דרכה ותשאר גם היא בקיומה, זה אינו, כי היוצר יהד לבם ראה וידע, שהיא לא תסבול אם ישלחו עליה יסורין ולא תחזיק מעמד, אלא תהבולל בין שאר העמים אשר יושבים בשלום והשקט. לא כן עם ישראל, אשר הוא קשה כברזל בקשה ערפו, כמו שהורה לנו הנסיון כי אחרי כל הצרות והתלאות שנעשו לו, שרפוהו, הנקוהו, טבעוהו בים, השליכוהו לפני חיות טורפות, כללו של דבר לא היה מין יסורים רעים שלא עשו לו, והוא איתן במצבו ותורתו, אף כי גם הוא עם מרי, כי גם זה הוא בכלל קשה עורף לבעיט ברבותיו ולהטרות את מנהליו במאמר הכתוב "מריך וקשה ערפך". ואם יש שישליך תורתי אחרי גוֹ מרוב טובד, אבל תיכף בשרוצים לכופו להעבירו על דתו, אז איתן מצבו וכל הרוחות שבעולם לא יזיזוהו, וכל מה שיענו אותו יתחזק יותר באמונתו ותורתו. עם כזה נבחר מאת ה' לאור עולם, לעמוד נצח כימי השמים על הארץ. אמנם יען כי כל עם ועם יש בו חסרונות ופחיתות גדולים, והעם הנבחר לעד צריך ומוכרח להיות נקי מכל חסרון ושלם בתכלית השלימות, ע"כ מיסרהו הקב"ה בכל עת ורגע כדי לנקותו ולצרפו ולהעלותו על גרם המעלות, וכאשר נהבונן בהנהגת ה' אתנו בכל שנות הגלות המרה והארוכה נכיר היטיב שהיא רק לטובתנו ולאשרנו. כך ראינו כאשר אחינו בספרד היו לפני שנות מאות בגרם המעלות ומזה נמשכו אחרי תאוות השררה והטותרות ועוד פחיתות כדומה, יסרם ה' ושלח עליהם האונקויזיציע הנוראה והגרוש הגדול עד כי נכנע לבבם למאד ודבקו בה' ובתורתו ומסרו נפשם ומאדם על קדושת השם. במשך הימים נשפלו יותר מדי, עד כי מאסו בכל עניני העולם וגם החכמות היו הועבת נפשם, ואז נתן ה' בלב המלכים והאומות להרים קרן ישראל ולתת להם זכיות המדינה, ואחינו התחילו ללמוד בבתי ספר כל החכמות וחכמו על אחת שבע ביחס לשאר האומות, אבל התחילו לפרוק מעליהם עול תורה ואמונה, וישמן ישורון ויבעט, ואז באו האנטיסטיטים וישב ישראל אל ה' אלקיו כאשר אנו רואים בעת כי שבו לב בנים אל אבות.

קצרו של דבר, אם נדע ונבין במה חטאנו ובמה העוינו ונתאמץ לתקן את המעות, אזי נשמח ונחבב את היסורין שבאו עלינו, כי הם רק לטובתנו והצלחתנו, כאשר אנו רואים בעת, אשר ע"י הגזירות החדשות שבו לעמם בחורי ישראל, אשר כבר השליכו הדת והאמונה אחרי גַּוָּם ועוד יותר מזה, כי רוב עמנו מבינים בעת את יקרת ערך ארצנו הקדושה ומשתוקקים להקים חרבותיה ולנטוע ולזרוע את שדותיה, ואת היא התשובה היותר גדולה לעמנו ותקרב גאולתנו בלי ספק.

וזוהי כונת הגמרא בשבת דף י"ג "ומי כתב מגלת תענית חגניה בן חזקיה וחבריו שהיו מחבבין את הצרות, אמר רשב"ג אף אנו מחבבין את הצרות כו' אלא שאין בשר המת מרגיש באיזמיל", ר"ל שהבינו על מה באה עליהם

הצרה ואח"כ בשעזר להם ה' ידעו לתקן את הטעות וע"כ היו מחבבין את הצרות כי ע"י הצרות באה להם התשועה היותר גדולה. וז"ש אח"כ אף אנו מחבבין את הצרות אלא שאין בשר המת מרגיש באיזמל, רצונם שאין אנו מבינים על מה באה הצרה וע"כ אין לנו שמחה מזה. וזה שאמר הכתוב בדברים פ' ואת הברכה "ברזל ונחשת מנעלך וכימיך דבאך". הוא ניתן טעם על שנבחרנו מכל הגוים לעמוד לפניו לנצח, יען כי הטנעל שלנו ר"ל מה שנגמר בדעתנו הוא חזק כמי ברזל ונחשת וכל הרוחות לא יזיזו אותנו, ואף שכימיך דבאך, ר"ל שעשו לנו צרות ומכאובים מדי יום יום עכ"ז נשארנו ונשאר בתורתו ואמונתו.

[תרל"ד] הרב הגדול לכל תכלית חוקר בעל העקידה ז"ל העטיק שאלה, בהיות כי ה' הרחמנו להיות לו לעם סגולה וזה נמשך רק שנות מאות ואח"כ ירדנו עשר מעלות אחורנית עד היום הזה, וזה לא ימלט מעל א' מטעתי פנים, או שה' יתברך ידע כי אחר שנות מאות נסור מדרך הטוב ונרד אחורנית, או שלא ידע. אם נאמר שידע כל זאת ועם כל זה בחר בנו לשעה, א"כ ההכרח לומר שאין פעולתו שלמה חלילה, כי השתדלות על דבר אשר לא נשאר בקיומו כפי רצון הפועל היא מפעולת הריק, או שנאמר כי השתדלותו ה' להעמיד אותנו במצב הטוב לנצח, אטנם יען כי הבחירה נתנה לאדם ע"כ לא ידע במה נבחור, א"כ איפוא ניברח לומר כי ה' יתעלה לא ידע מקודם אחרית הדבר וחלילה לומר כן, עי"ש שהאריך בזה.

והנה ראיתי אחד מהמתפלספים רוצה בספרי שחבר בלשון אשבנז לשרש מלבבנו כל תקוה לעתיד ווה קושב דעתו המשובשת: בהיות כפי אשר ראינו בהנהגת הטבע האלקית היא אינה חוששת לאבוד אישים פרטים רק דואגת לאושר ותקון הכללי. מלכות מצרים היתה הראשונה אשר התעדתה להרטת חכמת ונועם הבנין וגם בנוגע לידיעות ראשיות בדרכי הטבע והתלוכות מאורי הרקיע, והנה ממלכתם נמשכה כל זמן שהיו בה צורך ותועלת. ברבות הזמן כאשר אבד עליה כלח וסר טעמה, נכרתה וגם תטה ומלכותה ומטשלתה נתנו לרעותה הטובה ממנה, אשר התחילה לנטוע ולגדל סעיפים חדשים בכרם החכמה או המלאכה או הגבורה. וגם על המלוכה אשר לקחה את מקומה באשר פג טעמה וריחה גמר בא הכליון ותחתיה נבחרה רעותה הטובה ממנה. וככה התחלפו הממשלות מאשור לבבל, מבבל למדי, ממדי ליון ומיון לרומא שעלתה למרום פסגת ההצלחה ותהי גברת ושולטת בתבל כלה. אטנם כאשר כלתה גם היא מלאכת תעודתה לתקון התבל עבר גם עליה כוס הכליון. כללו של דבר, אין כליון לטבע כלה, אבל יש כליון לאישיה הפרטים, כי כליון ורקבון האחד הוא צמיחה וגדול לממלא מקומו, וכן יהיה לדור דור עד אשר יתוקן העולם ויגיע לשלמות האפשרות למין האנושי. אזי יקחו כל העמים עמדתם לארך ימים לא ישא גוי אל גוי חרב וגו' וגר זאב עם כבש וגו'. ע"כ איפוא לא נפליגו גם אנחנו מכל הגוים. תעודת עמנו היתה לפרסם בכל התבל מציאת האלקים והשגחתו ולהשבות גלולי הע"ז וכבר בלינו את מלאכתנו יע"כ נשבתנו מחיות עוד לגוי. ע"כ קושב דעתו.

אמנם באשר נתבונן ונחקור לעומק הדבר נבין, כי המחבר הנ"ל העלה חרס בידו. אמת שהמשלות החליפו עמדתן. אבל הראשונות בבר נשבתי זכרן, ספו גם תמו מרביתן ושאריתן התבוללו בין הלאומים החדשים עד כי לא נודע כי באו אל קרבם, על כן הננו ריאים כי כבר בלי העודתן. אבל אנחנו עם ישראל אשר זה אלפים שנה שאנחנו חיים וקיימים במצב הלאומי המיוחד בכל פרטיו ולא נשלה מאהבתנו רק ממשלתנו המדינית, הלא זה אות נבון וברור, כי עדיין לא כלינו תעודתנו בארץ ועיד התקוה לאחריתנו, זוה הזרה אותנו הנביא (מלאכי ג') „כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם", רצונו, הראיה החזקה כי אני ה' לא שניתי הלילה להחליפכם באומה אחרת היא שאתם בני יעקב לא כליתם בשאר האומות, ולפיכך צמיחתנו מחדש עתידה לבוא בלי ספק, וזוהי כוונת הכתובים בישעיה מ"ח „שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל ומי יהודה יצאו הנשבעים בשם ה' ובאלקי ישראל יזכירם לא באמת ולא בצדקה וגו', הראשונות מאד הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם וגו', כי ידעתי בגד תבגוד ופשע מבטן קרא לך, למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך. הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עני למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן". אני מוצאים בכתובים האלה תשובה על קושית הרב בעל העקידה הנ"ל וגם סתירת דעתו המשובשת של המתפלסף שהזכרנו. וז"ש הן אתם בגולה על מריבם נגדי, כי אתם נקראים רק בשם ישראל אבל רחוקים ממעשיהם, אתם נשבעים בשם ה' אבל לא באמת ולא בצדקה. עכ"ז בל תמעו לחשוב חלילה כי זאת מהעדר ידיעתי את העתידות כי הלא הראשונות מאז הגדתי, והוא בדברים ל"א, ידעתי כי בגד הבגוד ופשע מבטן קרא לך. א"כ אולי תחשבו סרה שפעולתי אינה שלמה והיא פעולה לריק חלילה, לא כן הדבר. אמת כי בלתי אפשר למין האנושי לבלי לחטוא, אבל עכ"ז פעולתי תשאר לנצח, כי למען שמי אאריך אפי ולמען תהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך. אולם צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עוני, למען אשר ע"י צרוף לגלות תצא נקי מכל סיגיך, למעני למעני אעשה (ר"ל לצרפך). כי איך יחל (ר"ל אם אשליכך יאמרו כי פעולתי לריק), אבל כבודי לאחר לא אתן, ר"ל לא אחליפך חלילה באומה אחרת. וע"ז סובב והולך תכן הכתובים במשנה תורה (דברים ל"א) „הנך שוכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלקי נכר הארץ וגו' ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה", ר"ל שמרוב צרותיו יתייאש מכל טובה ויאמר כי ה' עזבו לגמרי וכבר החליפו באומה אחרת כדעת המתפלסף הנ"ל. אבל באמת אינו כן, רק „ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה", ר"ל לצרפו ולנקותו, אבל לעת קץ אחדש ימיו למלא תעודתו ביתר שאת. „ועתה כתבו להם את השירה הזאת וגו' למען תהיה לי לעד", ר"ל אשר שם מבוארות נפילתי ונם קיטתו מחדש לעת קץ.

[תרנא] „כה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל" (ירמיה ל"א, א'). נלע"ד לבאר פסוק זה עפ"י משנ"ב

בראשית ו' „ונח מצא חן בעיני ה"״ והכוונה, עפ"י מה דאיתא ברבה פ' נח „אברהם שהיה כחו יפה התהלך לפני יהיה תמים אבל נח שהיה כחו רע את האלקים התהלך נח". כוונתם, דהנה יש איש צדיק, אשר הוא באמת עולה על כל בני דורו בהתגברו על יצרו באופן היותר נעלה, אבל יתכן שיהיה אחר צדיק כל ימיו ובאמת אין לו שום יתרון בחזקת לבבו ובמדותיו על רעהו אשר נתפרסם לרשע גמור מצד רוע מעשיו. נבאר את הדבר. איש אחד היה רעב מאד ללחם וילך לאופה אחד לבקש מאתו בהקפה בכדי לחם להחיות את נפשו, וקשי יומי גרם לו שנזדמן לו אופה רע וכליעל אשר לֹעג לְרָעָתו ולבו האכזרי לא התעורר לחמלה על טר נפש. ויהי כאשר ראה כי כל תחנוניו לא יועילו לקח טגודל צרתו בעצמו ככר לחם ויאבה לברוח עם הלחם, אבל האופה רדף אחריו ויתפשהו בבגדו וַיִּשַּׁק את השוטרים שיבאו לעזור לו לקחת את לחמו ולהושיב את הגנב במאסר. ויהי בשראה האומלל כי עוד טעט וַיָּפַשׁ בידי השוטרים ויאזור שארית כחו וידחוף אחור את האופה אשר החזיק בו, והאופה נפל מכח הדחיפה על טלע וירוצץ את גלגלתו וימת. ויתפסו השוטרים את האיש העני ויצא משפטו למות כדין רוצח שודד וחומס. לאיש הזה היה רע שהיה דומה לו במדותיו ותהלוכותיו. גם הוא היה עני ונפשו התמוגגה ברעב. וילך גם הוא לאופה לבקש מאתו ככר לחם. אבל הצלחתו עמדה לו, כי נזדמן לו אופה נויב וטוב לו ונכמרו רחמיו על האומלל ויתן לו לחם וגם דאג למצבו להיטיב לו ויקחהו לביתו לעבודה וישלם לו בעין יפה, עד כי אחרי עבור איזו שנים היה ביכלתו לעשות לו מכחר בפני עצמו ולחיות חיי אושר והשקט באמונה ובישר. והנה בין שני האנשים שהזכרנו לא היה שום הבדל עצמי בנפשותיהם, מדותיהם ותהלוכותיהם, אלא ההבדל היה רק במקרה. לו נזדמן להשני האופה שנזדמן לראשון, אזי יתכן שהיה נופל ג"כ במעשה רצח וחמס, אולם הצלחתו שמרה אותו מלהכשל ולפול בפח. אבל האיש אשר מבל הרכה חרפה ורעב עוני ותלאה ולא פשט את ידו לבקש התחנונים וחסר, לא התאונן על קשי יומו וכדומה, — הוא הוא הצדיק האמתי. זה היה הענין באברהם אבינו. הקב"ה נסהו בעשרה נסיונות גדולים ובכולם יצא צרוף וטהור כזהב אופיר, עליו נאמר „התהלך לפני", כוונתם שלא היה צריך לשמירה, כי בסבנה היותר גדולה יצא שלם ובריא בגודל צדקתו. אבל נח לו קרו לו נסיונות אלה לא היה עומד בצדקתו, רק ה' נצרהו מכל הסבות ולא נתנו לידי המקרה ולפיכך נשאר בצדקתו, ע"כ נאמר עליו „את האלקים התהלך נח". אולם כאשר נתפלא מדוע זה זכה נח לכדו שה' לא יעזבנו בידי המקרה וישמרהו מכל מכשול, ולו עשה ה' כן לשאר בני דורו הלא גם הסה לא היו חוטאים, כי היפלא מה' דבר, ע"ז אין תשובה באמת רק מה שאומר הכתוב „ונח מצא חן בעיני ה"״. מציאת החן היא בלי טעם מובן לנו, רק כך רצה השי"ת בחכמתו העליונה. וכן אמר הנביא על עם ישראל בכלל, כי גם הסה היו עע"ז בטצרים כמאמרם עה"כ לקחת גוי מקרב גוי, רק השי"ת חננם בתוה"ק לשטרם מכל פגע. ואף כי לא רצו לקבלה הכריחם לזה כמאמרם בשבת

פ"ח שבפה עליהם הר בגיונות ואטר כו', ולו בפה הר בגיונות על שאר העמים גם המה היו מוכרחים לקבלה כט"ש בע"ז דף ב' "בלים בפיות עלינו הר כגיגית" ואם נשאל מדוע עשה כן להכריח את ישראל על טובתם ואשרם הנצחי אשר לא עשה כן לכל גוי, באמת אין תשובה ע"ז רק מה שאמר הכתוב "מצא חן במדבר עם שרידי חרב", וזאת היתה ברכה יוסף לבניטין אחיו, "אלקים יחנך בני", רצונו, שתשא חן בעיניו לשמרך מכל מקרי הזמן הרעים למען תשאר בצדקתך ותום לבבך, וזאת היתה ג"כ ברכת הכהנים "יאר ה' פניו אליך ויחנך".

תחלת עמנו חוץ מגדר הטבע. [תרל"ט]

בכל אומה ולשון יש עת הלידה, עת הגערות, עת הבחרות, עד עת העליה לתכליתה, אח"כ חוזרת לרדת אחור והיא עת הזקנה, עת השיבה עד אשר תמות ותגיע ואחרת תקח עמדתה. אבל התחלת עם ישראל כבר היתה ביציאה חוץ מגדר הטבע, היינו בעת לידתו והתחלת צמיחתו כבר עלתה גדולתו מעלה והוא בימי אברהם אבינו, שהיה אב המון גוים ולחם את ארבעה המלכים ויצחם ואמרו עליו נשיא אלקים אתה בתוכינו, וזאת היתה מענת העם עפ"י דברי הנביא יחזקאל ל"ג "אחד היה אברהם וירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה", רצונם, שאין לנו לדאוג מכליון חרוץ כדרך כל אומה מאחר שבעת לידות האומה והיא בימי אברהם שהיה רק אחד בכ"ז כבר ירש את הארץ, א"כ לאומה כזאת אין לירא מפני חכליון, ואנחנו רבים ונתנה לנו הארץ למורשה. וכן מנחם החוזה ישעיה את העם שכל ידאגו מכליון האומה "הביטו אל אברהם אביכם וגו' כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו כי נחם ה' ציון וגו'" (ישעיה נ"א), רצונו, הן בהיות אברהם רק אחד, והיא עת לידת האומה, כבר קראתיו, כלומר יחדתיו בכבודו וגדולתו, ואברכהו, וארבהו, וא"כ אומה כזו אין לה לדאוג מכליון, כי נחם ה' ציון וגו'. וזה מ"ש חז"ל עה"כ ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך "ההיד ממנו פנה ממנו יתר ממנו קשת מלחמה, בוא וראה אומות העולם כשמבקשים להעמיד עליהם מלך הם מביאים מ"מ ומעמידים עליהם כו', אבל ישראל אינו כן אלא מהם גדוליהם מהם מלכיהם מהם כהנים מהם נביאים" (רבה פ' תצוה). כן, בפתע פתאום יצאה אומה שלמה, אשר ממנה כהנים, ממנה מלכים, ממנה נביאים וכו', אשר לא כן היה בכל אומה, כי בתחילת צמיחתם הוכרחו לחפש להם מלכים ושרים מהאומות שכבר גדלו והצליחו, כל זה אות ומופת, שגדול האומה הישראלית לא היה בדרכי הטבע וא"כ איפוא לא לה לירא מכליון חרוץ חלילה ועליה לבטוח כי תשוב לעלות מעלה.

ראש חדשים. [תרל"ט]

ברכה פ' בא: החדש הזה לכם ראש חדשים, הה"ד קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים אלו האבות וגו' הנה זה עומד אחר כתלנו משניח מן החלונות מציץ מן החרכים ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי וגו' הנה הסתיו עבר נו' הנצנים נראו בארץ כו'. בונת המדרש להוריותנו השנחתו הנפלאה להישיב

לעמו, כי בחר לפניהם העת היותר ׳ טובה לשעת הגאולה: א׳ ביחס האבות ב׳ ביחס הטבע. ביחס האבות היה להם חדש ניסן היותר נכבד, כי בו נולדו האבות כמבואר בר״ה דף י״א, וא״כ נחקקה יקרת ומעלת החדש הזה בלבות כל ישראל. ב׳ ביחס הטבע, כי הוא עת האביב, אשר הסתיו חלף עבר וכל הדר הטבע מתחיל לחיות ולהנער מעפרותו. וז״ש ראו חובתכם לפני המקום כי החדש הזה לכם ראש חדשים, וזה שאמר ההיד קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים אלו האבות, ר״ל למהר הגאולה בחדש שנולדו, הנה הסתיו עבר וגו׳, כלומר כל הטבע מתעורר לתחיה.

ראש השנה. [תרל״ז]

„ויאמר נחמיה הוא התרשתא ויעזרא הכהן הספר והלוים המבינים את העם לכל העם היום קדש הוא לה׳ אלקיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם בשמעם את דברי התורה״ (נחמיה ח׳, ט׳). מכאן הביאו ראיה שאסור לבכות בר״ה. אמנם ידוע שהרבה כתבי שמציה לבכות בר״ה. ונלע״ד ליישב את דבריהם באופן זה: באמת יום ראש השנה הוא יום שמחה וגיל, כמו שאנו רואים בכל אומה ולשון, שהם שמחים מאד בראש השנה שלהם, ומדוע לא ישמחו? הלא אז הוא הגמר לכל החשבונות בשנה שעברה והכל מתחיל ע״ח חדש ואיך לא ישמחו ביום כזה. והנה הגם שכדרך השאלה ניכל לקרא ראש השנה על כל פרט ופרט כמו התנן בר״ה „באחד באלול ר״ה למעשר בהמה״, „באחד בשבט ר״ה לאילנות״ ואף כי אחד בתשרי אשר הוא „ר״ה לדין ולשמיטה ולנטיעות וכו״.— אבל שם ראש השנה האמתי היא ר״ה למלכים והוא היום שמתחילין מאתו חשבון השנים לשטרות, וזה היום הוקבע אצלנו באחד בניסן, כי אז יצא מבענו בעולם באמור „החדש הזה לכם ראש חדשים״, ואמרו עלה „ראשון הוא לכם לחדשי השנה״, וע״כ הוקבע היום ההוא ראשון לחשבון מלכי ישראל והיה גם ראשון לחשבון השנים כמבואר בר״ה דף ח׳ ע״א בתירוץ הראשון, א״כ באותו ר״ה היתה שמחתנו שלטה ואמתית, כי ישבנו על ארצנו ומלכינו בראשנו, אבל כאשר הלכנו בגולה הוכרחנו לשנות את יום ר״ה לחשבון מלכי האומות, ואצלם נקבעה ראשית השנה באחד בתשרי כמבואר בע״ז דף י׳ ע״א „למלכי ישראל מניסן מנינן ואנן השתא מתשרי מנינן כו׳ ש״מ למלכי עכו״ם מנינן ש״מ״, ופירש״י ז״ל „כל תשרי מחדשים שתא אלמא מנינא דידו למלכי עכו״ם״. א״כ יום זה הלא הוא זכרון מעלתנו וחרבן ארצנו. ולנו לבכות מרה ביום זה, אם כי הוא באמת יום קדוש יום תרופה, אבל איך לא נבכה בזכרנו את מחטדינו, אשר היו לנו מימי קדם, ושם היום בלבד ׳ כבר מעורר אותנו לבכי, כי שם ר״ה שנקבע לו מזכיר את גלותנו. ע״כ כתוב „כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה״, רצונו, שבתורה נקבע ראש השנה באחד בניסן ועתה נהפך לאחד בתשרי כי עבדים אנחנו. אמנם נחטיה ועזרא נחמו אותם, כי אם לא רצו לשנות את יום הראשון לשנה לאחד בניסן מפני דרכי שלום, אבל עכ״ז הלא כבר שבו מגלותם והתחזקו בארצם ובנו בית מקדשם. ע״כ אמרו להם אל תעצבו וגו׳ שלחו מנות וגו׳ ר״ל במנהגכם מקדם בראש

השנה של אחד בניסן. א"כ איפוא מה נענה אנן, איך לא נבהה טרה ביום זה, אשר שטו טעורי לבבי ואבל על כי גלה בבידני ונחרבה ארצנו ושמם בית מקדשנו.

הגאולה.

[תרלין] „והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו׳ ושבת עד ה׳ אלקיך ושמעת בקולו בכל אשר אני מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך, ושב ה׳ אלקיך את שבותך וירחמך ושב וקבצך מכל העמים וגו׳ והביאך ה׳ אלקיך אל־הארץ וגו׳ ומל ה׳ אלקיך את לבבך וגו״ (דברים ל׳, א״ד). הכתובים הללו קשה להבין בפי פשוטם, דהא לפי המבואר בכתוב לא יקבצם ה׳ רק עד אשר ישובו אליו בכל לבבם ונפשם, וא״כ, מאחר שכבר שבו אליו בכל לבבם, למה צריכים עוד שימול ה׳ את לבבם להשיבם אליו?

גאולה בדרך נס וגאולה בדרך הטבע.

לענ״ד טרוטו פה ענין נפלא בגאולה העתידה, אשר אנחנו מקוים לה. הנה ידוע כי בגאולה העתידה דעת הרבה מהגדולים ורוב ההמון שתהיה על דרך נס ופלא נעלה הרבה מדרכי הטבע. אמנם נמצאים ג״כ מגדולי החכמים, אשר דעתם נוטה שהגאולה או לכה״פ התחלת הגאולה תהיה בדרך טבעי כמבואר בירושלמי פ״ק דברכות „מה אילת השחר מאיר קמעא קמעא וכו״; ודעתי הקטנה ג״כ נוטה לזה עפ״י מה שמצינו לחכמינו ז״ל שני מאמרים רצופים בסנהדרין דף צ״ח ע״א לריב״ל ז״ל „ריב״ל רמי כתיב בעתה וכתיב אחישנה, זכו אחישנה לא זכו בעתה״: עוד שם „ריב״ל רמי כתיב וארו עם ענני שמיא וכתיב עני ורוכב על חמור, זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על חמור״. והנה לפענ״ד שני מאמרי ריב״ל הסמוכים נושאים עליהם חותם אחד והוא שמצינו הרבה כתובים שמורים, כי, הגאולה תהיה בדרך נס ופלא מאד נעלה, ומצינו ג״כ כתובים שמורים, כי הגאולה תהיה במדרגה נמוכה ובדרך טבעי. לזה אמר שאם זכו אחישנה, ר״ל אף שעפ״י דרך הטבע לא יהיו ראויים לגאולה, אבל אנכי אחישנה בדרך נס ופלא ותהיה באופן מאד נעלה. אמנם אם לא זכו תהיה בעתה, ר״ל עפ״י דרך הטבע, דכלל גדול אמרו לנו חכמינו ז״ל: אין לך אדם שאין לו שעה. והנה אם כי באדם פרטי אין הדבר ניכר כ״כ, אבל באומה כללית כבר נתאמתו דבריהם כי כל עם אשר הוא קיים ועומד אעפ״י שהוא במצב השפלות עכ״ז הגיע עתו להשיג רום מצבו. אפס תקוה רק לעם שכבר נמחק שמו מן ההבל, אבל העם אשר לא נמחק שמו יבא יומו לעלות על במתי ההצלחה, כאשר הורנו הנסיון בלאומי אטליא ויון. השי״ת הבטיח לנו בתורתו „וגם בהיותם בגוים לא מאסתים ולא גאלתים לכלותם״, א״כ איפוא הקוותנו לא תשוב ריקם שבאחרית הימים

נקח את עמדתנו לעם בפני עצמו בארצנו הקדושה. וזה יהיה בדרך הטבע, כמו שראינו, כי כבר האיר לנו קצה השחר, השגנו זכויות וחרות, ומאתנו אנשים העומדים ברום המעלה בחכמה בכסף ובמשרה, וזהי אם לא זכי תהיה בעתה, ר"ל שמעט מעט נתעלה מעלה עד שנשוב לארצנו. אמנם אופן גאולה בזאת יהיה במדרגה נמוכה לכה"פ בהתחלתה, כי דרכי הטבע אינם במולגים על החריים אלא בהדרגה. וזה מבאר אח"כ ביותר באור, שאם זכו להחיש הגאולה או תהיה באופן נעלה „וארי עם ענני שמיא", אבל אם לא זכי אז תהיה בעתה עפ"י דרכי הטבע במדרגה נמוכה „עני רוכב על חמור". וא"כ איפוא מבין שאנו ריאים שלא זכינו בטעשינו להחיש לנו הגאולה, כי מאחר שהראשונים בגודל צדקתם לא זכו להחיש להם הגאולה שתהיה נסית אנחנו ודאי לא נזכה לזה, וזה לא יבחיש כל איש אשר לו שכל ישר, עליני לצפות אל הגאולה „בעתה" והיא תהיה עפ"י דרך הטבע ובמדרגה נמוכה.

וזה נלע"ד בזותם במה שאמרו סנהדרין צ"ט ע"א „אמר ר' יוחנן לולי גליתי, לאברי לא גליתי". רצונם בזה: דהנה הלכ הוא ההנהגה הכוללת והיא הטבע, רצוני ראשית ויסוד הטבע ור"ק, האברים הם בנוי לכלי המעשה ר"ל לעשות כל דבר בפרט. והנה ידועה דעתם ז"ל בכל הנסים שנבראו בעת מעשה בראשית, ר"ל שהיתה החכנה לפרקים אלה שישתנו בעתם ובזמנים במו שאמרו עשרה דברים נבראו ע"ש ביהש"ט וכבאור רבני הרמב"ם ז"ל בספרו המורה לצדקה והוא כדי להזהר מלחשוב שנוי בו יתע', והנה אם הגאולה העתידה תבוא בדרך נם ופלא א"כ כבר היתה הכנה לפרטי נסי הגאולה בששת ימי בראשית. אבל אם תהיה רק בדרך הטבע א"כ לא היתה בזה שום הכנה פרטית ורק עפ"י ההנהגה הטבעית הכוללת בהברח תהיה הגאולה בשיגיע הזמן „בעתה" כנ"ל. וז"ש ר' יוחנן „לולי גליתי לאברי לא גליתי".

השתדלות לפני הגאולה.

והנה הגם שהגאולה תהיה בדרך הטבע, עכ"ז לא תהיה חלילה בדרך מקרה, כי אין מקרה בתבל, ומי הוא מנחיג הטבע הלא רק ה' לבדו. אבל עכ"פ היא צריכה להיות בדרך טבעי, והיינו שאנחנו מצדנו כאשר כבר נהיה מוכשרים לזה נשתדל לפני כל מלכי תבל ורוזני ארץ שיסכימו להיטיב עם עמנו תחת הצרות והמכאובים, אשר הציקו אבותיהם לאבותינו, והש"ת יעזור לנו להשיג את ארצנו ולקבץ את פזוריגו, כמו שאמר הנביא „עברי עברו בשערים פנו דרך העם סלו סלו המסילה סקלו מאבן הרימו נס על העמים" (ישעיה ס"ב). רצונו, אתם מוכרחים להתעורר בזה ולעשות השתדלות לפנות דרך העם ולסקל ולהסיר כל מונע ומכשול, או „הנה ה' השמיע אל קצה הארץ אמרו לבת ציון הנה ישעך בא".

המשתדלים.

מובן מאליו כי האנשים, אשר הקדישו כל ימיהם לתורה ולעבודה וחיין מכותלי בהט"ד אינם יודעים עד מה, אין ביכלתם לעשות השתדלות בדרך הטבע לגאולתנו, אבל החכמים הרוזנים

והשועים מעמנו, הראוים לעמוד בהיכל מלך, הגבירים הגדולים, אשר אין קץ לאוצרותם, אם ירצו בכל לבבם לעשות השתדלות בדרך הטבע בדבר הגדול הזה כפי יכלתם לא יבצר מהם הדבר בעזר ה' אלקי ישראל וגואלם.

הגאולה הולכת וקרבה.

והנה הנסיון הוכיח לנו בטשך המאה האחרונה, כי יפי גאולתנו הולכים וקרבים, כי בעזר ה' הוסר העול, שבת מדהבה, וה' יתברך בחסדו החל להרים קרן ישראל ולנשאם לעיני הגיים, ובדרך כלל ברוב מדינות אירופא הננו עומדים על גרם המעלות ורק עוד מדרגה אחת או שתים וגאולתנו תהיה בלי ספק. הן זה איזה מאות שנים אשר היו ימי הבינים, שאז עמדו ישראל ברום המעלה ברוחניות, כי אז היו גאוני התורה צדיקים וקדושים מאד נעלים, ובגשמיות היו בתכלית השפלות עד כי היו הפקר לכל ואלפי רבבות קדושים וטהורים נשרפו על קדושת שמו ומאז נתמעטו הלבבות ובמצבם הרוחני הלכו הלוך ודל, אבל החת זה במצבנו הגשמי הננו הולכים הלוך וגדול עד כי הגענו למצב ההוה.

והנה ידוע, כי מאז אשר נתערבו בגוים ללמוד שפות ולהבין חכמות למודיות נתמעטה התורה ונחסרה האמונה, אבל דבר זה הלא במעט הברח היא, ה' יתברך בחמלתו על עמו אחר רוב תלאותיהם ומצוקותיהם התחיל להרים מצבם עפ"י דרכי הטבע במה שנתן בלב המלכים והשרים לקרב גם את האומה הישראלית לתת לפניהם חוקים ומשפטים צדיקים, ממילא באשר ראו בני עמנו כי שערי ההצלחה פתוחים לפניהם החלו גם המה לבא בשערים האלה, ובלי שפה וידיעה אי אפשר לבא בשערים הללו. מובן מאליו בשהתחילו להתחכם וגם להצליח הזניחו מעט מעט את התורה באמור "וישמן ישרון ויבעט" והיה אם ישאל האיש אשר לו לב רגש וחרד לאהבת התורה והאמונה לאמר הן כפי הדברים האמורים הלא כ"ז סבה מאת ה' להביא את ישראל לארצם ולאדמתם, אבל האם עזבי תורה ותוכחי אמונה המה ינחלו את הארץ? הזוהי תקות ישראל לשוב אל ארצו ולהשליך את תורתו? ע"ז אשיב, נהבה נא מעט עד אשר נזכה לעלות לציון ועינינו החזינה בבנין הר קדשנו ומשלת ישראל, או ישפוך עלינו ה' את רוחו מטרום להפוך את לבבנו לעבדו באמת. וזה אשר רמזו לנו הכתובים הנ"ל "והיה כי יבאו עליך וגו' ושבת עד ה' וגו" הוא כל זמן ההוה והעתיד להיות עד אשר נשוב לארצנו. ואם כי הורם קרננו, אבל התורה והיראה הולכת ויחסרה כנ"ל, ע"כ הכטיחנו ה' יתברך, כי באשר נזכה לשוב לארצנו או "ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלקיך וגו'".

העמים ישיבו לישראל את כבודו הראשון. [?]

בעת הגאולה כל לאומי תבל יכירו, כי צמחי הרעת והתבונה שצמחו אצלם ראשיתם היתה מכרם ישראל, כי האבות הקדושים היו הראשונים שהתחילו לפזר את ענני הסבלות ולהחושך ולהפיץ אור נוגה אור האמונה והרעת בין כל יושבי תבל. ע"כ ליטות המשיח יכירו וידעו כל יושבי תבל, כי

טובת העולם יאשרי עיקרם וישרשם יצאו מכרם ישראל. לפיכך בצדק נאמר „מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו", ר"ל שיודו על האמת להשיב לישראל את כבודם הראשון. וז"ש כי „כל אותן הדורונות שנתן אבינו יעקב לעשו עתידין אומות העולם להחזירן למלך המשיח לעתיד לבא, מ"ט מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו" יביאו אין כאן אלא „ישיבו" (מדרש רבה, בראשית). רצונם, כל הגדולות שעשו „אבותינו בהפיצם אור האמונה והחכמה על תבל ישיבו הכל למלך המשיח, בלומר יודו כי כל זה משלנו.

העצמות היבשות [מאומן באספת קטוביץ תרמ"ח]

. . . . חזה יה ראה את הבקעה והיא מלאה עצמות, עצמות כנסת ישראל שנפזרו לכל רוח ופאה ועל פני ארץ רבה ועמק עכור. בין העצמות האלה היו וישנן רבות יבשות מבלי כל לחלוחית של הרגשה ואהבה לכנסת ישראל ציור מחצבתם. העצמות האלה הן המה האברים המדולדלים שכמעט נתקו מן הגוף, האומרים „אברה תקותנו ננזרנו לנו" שלעם עולם חדל להיות לו אורח בכל לאומי התבל ואין לו תקנה כי אם בטול ישותו וכריתת אחריתו. אך כמעט נשמעו דברי חוזהיה „והנה רעש" ורעם בנגע האנושיות. צרות רבות ותכופות וסערות חמה חלו על ראשי כל אחינו, רוח קטב האנטיסמיטיזמום קרב אלינו להשחיתנו מבלי להבחין בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, חיש קל „קרבו העצמות עצם אל עצם". אך ההתקרבות הזאת לבדה עוד לא היתה דיה להחיות את הנואשים מתקוה, כי „כל רוח" ודעה נשנבה מאחרת וכוללת את כל פנות עמנו לא היו עוד במו, עד אשר נחה הרוח שניה, על יחזקאל ויאמר „ונתתי ריחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם". הם המה הדברים אשר יש בכחם להפיח רוח חיים בעצמות יבשות לעורר את פנות עמנו לחיים חדשים, להסיר מאתנו חרפת לאומים ובלימת הגוים ולקיים בנו נבואת החוזה: „כי הנני אליכם ונעבדתם ונזרעתם ונושבו הערים והחרבות תבנינה" *).

"הצלחת כלל הלאום הישראלי בתור אומה לא תתכן בלעדי התורה וקיום מצוות ה'"

מדברי הרב שמואל מוהילבר